

НАДА НИКОЛОВСКА
ВАЛЕНТИНА МУЦУНСКА – ПАЛЕВСКА

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК И МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА

за II година за паралелки
со албански и турски наставен јазик

СКОПЈЕ, 2002

Издавач "МАКЕДОНСКА ИСКРА" - Скопје

Едиције: УЧЕБНИЦИ

НАДА НИКОЛОВСКА
ВАЛЕНТИНА МУЦУНСКА – ПАЛЕВСКА

**МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК И
МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА**

за II година за паралелки
со албански и турски наставен јазик

РЕЦЕНЗЕНТИ:

*Д-р. Вера Стојчевска – Антиќ, проф. на Филозофскиот факултет –
Скопје*

*Снежана Шиљовска, гимназија „Кирил Пејчиновиќ“ – Тетово
Лазар Матевски, проф. по македонски јазик во ОУ „Лазо Трпески“ –
Скопје*

Со решение на Министерството за образование и наука бр. 11-5175/1 од
30.09.2002 година, се одобри за употребата учебникот по македонски
јазик и македонска литература за II година за паралелки со албански и
турски наставен јазик

Почитуван ученику!

Учебникот по македонски јазик и македонска литература за II година гимназија е изработен според најсовремените педагошки барања. Тој ги следи содржините на Наставниот план и програма за средно образование во Република Македонија за учениците со албански и турски наставен јазик.

Имајќи ја предвид комплексноста на предметот, учебникот концепциски е поделен на две подрачја: Литература и Јазик.

Наставното подрачје Литература ги разработува содржините на Просветителството, Романтизмот и Преродбата како и нивните претставници.

Во наставното подрачје Јазик се опфатени морфологијата и морфосинтаксата. На многу едноставен начин преку примери се обработени сите зборовни групи и подгрупи.

Низ целиот учебник авторите се обраќаат директно кон ученикот за да го разбудат неговото љубопитство и индивидуалната креативност.

Пред секоја нова наставна содржина има задача (размисли и осознај), со што ученикот се активира и донесува свои ставови и заклучоци. На овој начин се почитува индивидуалноста на ученикот кој се мотивира во правец на самостојно размислување,

а не само на пасивно учење. Кај учениците се јавува интерес за предметот и свест за темелно учење.

Учебникот е збогатен со Азбучник, (речник со помалку познати зборови) кој ќе му помогне на ученикот за збогатување на речничкиот фонд.

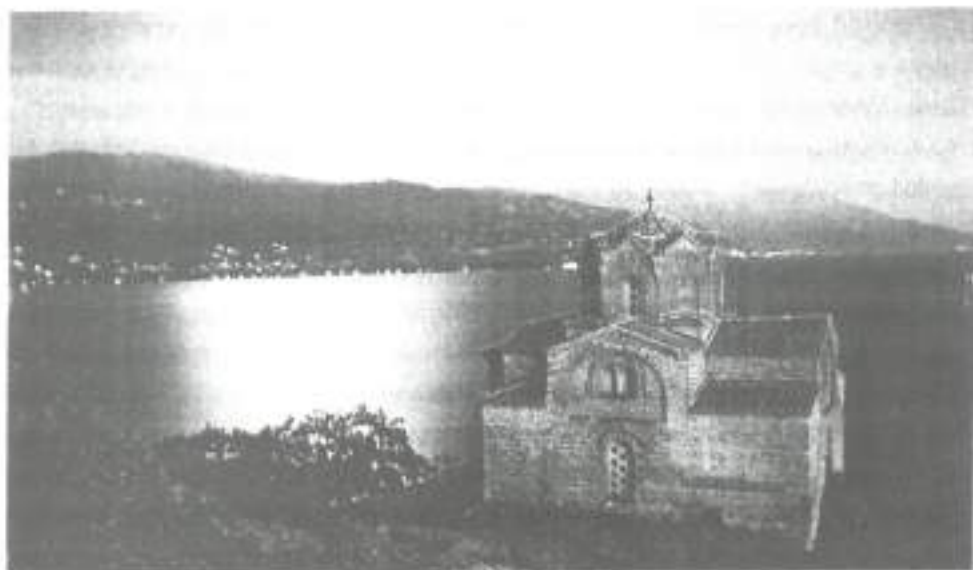
Концепцијата на учебникот овозможува ефикасно надградување на веќе стекнатите знаења на учениците за македонскиот јазик и литература и ќе придонесе за нивно интелектуално и креативно усовршување.

Овој учебник се вбројува во групата продуктивни учебници.

ода авторите

ЛИТЕРАТУРА

ПРОСВЕТИТЕЛСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА

☐ Прочитај и размисли!

- Додека ги читаш извадоците обрни внимание на јазикот и содржината!

„Прво видел неизреченија хубавина што е колку три слнца светлост Божества. Паднал у завист, пак си подигнал срцето на гордост, на фодуллук....”

(извадок од „Слово заради завист”
од Јоаким Крчоски)

- На каков јазик е напишан овој извадок?

„А, ти безумие, што веруеш жена ти, ти кеш како Адам што послуша Ева, па го испуди Господ от рај. И пак једни христијани не прашуат попот кои празници се држит...”

(извадок од „Слово за празниците”
од Кирил Пејчиновиќ)

- Каква е содржината на овој извадок?

Појавата на **просветителството** во Македонија е поврзано со формирањето на **македонската граѓанска класа**. Во првата половина на 19 век животот во селата станал несигурен, селаните биле изложени на постојани напади и ограбувања од страна на турските аги и бегови. Поради тоа, тие биле принудени да ги напуштат своите родни огништа и да се преселат во градовите каде што се чувствувале посигурни. Тука почнале да се занимаваат со занаетчиство и трговија со што станале значаен економски фактор и развиле широки трговски мрежи со големите европски градови. Во западноевропските центри ќе имаат можност да се запознаат со просветителските идеи и истите да ги пренесат во Македонија. Големiot интерес за развојот на сепаратната просвета и култура, ќе ги поттикне моќните трговци да ги испраќаат своите деца на школување во познати европски градови, кои по враќањето во татковината, преку учителската дејност ги пренесуваат напредните идеи. Истовремено се интересирале за градење цркви и манастири (верата и религијата во тој период се поистоветувала со народноста и била моќно оружје во борбата против грчкото духовно робство за зачувување на националниот идентитет), отворање училишта во кои наставата ќе се изведува на македонски јазик, материјално ги помагале македонските писатели во печатењето на нивните книги, со што се развива учебникарството (пишување на учебници) и се отвораат печатници. Со тоа **македонската граѓанска класа** станала носител на **граѓанската просвета во Македонија**.

Литературната дејност во периодот на **просветителството** е скромна, по обем и уметнички вредности. Делата на првите македонски просветители, Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ, се пишуваат во духот на традиционалната црковна писменост. Нивната содржина е религиозно-просветителска, а имаат морално-дидактичка цел. Книгите се напишани на народен јазик со примеси на црковнословенизми и турцизми. Тие имаат културно-историско значење и претставуваат прв обид за духовно ослободување од грчкото влијание и средновековната црковна сколастика. Од особено значење е отворањето на првите македонски печатници од Теодосиј Синаитски и Даскал Камче.

Со појавата на просветителството започнува нов период во македонската книжевна историја, т.е. почеток именуван како **нова македонска литература**.

□ Обиди се да заклучиш!

- Со што е поврзана појавата на просветителството во Македонија?
- Преку кои дејности се спроведувале просветителските идеи?
- Кое е значењето на првите македонски просветители?
- Како се нарекува новиот период кој започнува со појавата на просветителството?

□ Запомни!

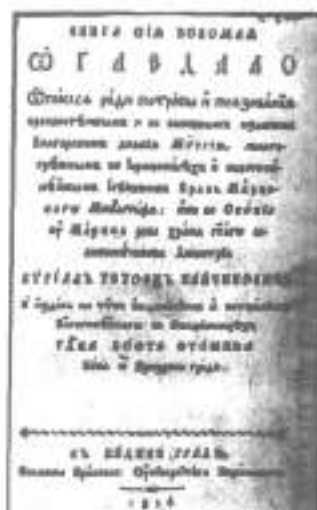
• Просветителство е книжевно-историски поим. Се одликува со создавање граѓанска просвета, отворање училишта, печатење учебници на македонски јазик, одбрана на македонската национална самобитност.

- Просветителството се јавува во првата половина на 19 век.
- Претставници на просветителството се: Јоаким Крчовски, Кирил Пејчиновиќ, Теодосиј Синаитски и др.
- Содржината на делата е религиозно-просветителска и тие имаат морално-дидактичка цел.
- Делата се напишани на народен јазик.

□ Размисли и осознај!

- Што е за тебе завист?
- Во текстот што следи обиди се да осознаеш кога и каде се јавила зависта.

**РАЗЛИЧНА ПОУЧИТЕЛНА
НАСТАВЛЕНИЈА**

(Слово заради завист)

Јоаким Крчовски

О прокљатија и на Бога мерскаја и всепогана и што губи души – завист! Она е семја на секо зло и грех, таја скверна завист, јадвита и гнусна. Она испоганила небо и земља и запалила пламен вечнија муки.

Первиј согрешил на небеси денница со завист и фодуллук. Така и Адам у рај што му заповедал Бог не

послушал и отпаднал од бога. А по Адама и Каина испаднал сос завист. Ама тија први грехове излегле од дјавола што бил денница. Адама и Каина тој ги научил на зло. Од завист помрачил се и потемнел, што бил глава на ангелите, првиј над серафимите, најхубава денница утро што изгрева и сијае. Прво видел неизреченија хубавина што е колку три слнца светлост Божества. Паднал у завист, пак си подигнал срцето на гордост, на фодуллук, па сакал да биде Бог. Рекл на срцето си и на умо си: „Да се искачам на небото, како Бога да бидам!“ Завист денница ангела помрачи, потемни, падна у фодуллук. Не салт што мислил да биде равен токму с Бога, но сакал да разумее божество. Денница сакал да излезе на високо место на небеси и станал дјавол и паднал најдоле под земи, длабоко в бездну. Великиј, голем и светлиј ангел учинил се и станал страшниј дјавол темниј. Променил си онаја голема част на вечна мука и изгубил божествених дарованиј светлоистканиј украсенија, што го Бог бил украсил, а он останал гол.

И како бил јак и тврдо на секое зло, и от тоа се распалил повеќе у ненавист и душманл'к на Бога. Сопира се Богу како богоборец и отступник. Кога познал, зашто не може да учини ништо спротивно на Бога, тогај обрнал оружје да чини војска сос човеци. Има једен ѕвер свиреп и љут, имено му бабр, та многу ненавиди човеци. И ако види човека, трчи на него и сичка своја љутина излива докад да се насити. Така и дјавол, што ненавиди добро, не могл да учини никоја пакост на Бога. Кога видел човека одушевлен, сос душа, потрчал право на него и напнал змиј јадовитиј, како видел он Адама со слава и у почест увенчана, у рај сладости, и цар сичко што е на земљата. Затоа дјавол од завист се разранил и од ненавист, зашто е многу завистлив, подговрил и прелагал ги, склонил ги да не послушат Бога предеди наши. И тогава се зарадувал, зашто ги видел испадени од рај. И кога чул зашто ги предал да умрат, како рекл им Бог „смертију ќе да умрете“, богоборец посрами сја што досади Богу. „На човека отврнал, на Бога не могл да отврне“, каже светиј Василиј. Ами како не видел он зашто скоро не умираат Адам и Ева, како што ги гледал смртни, не хтел да почека ни минута, учинил та скоро влезнал у света смрт, напоил јадом зависти Каиново срце и рацете му вооружил и научил да го убие брата своа Авеља. И фанала земљата да се оскверњава сос кров човека.

Видиш ли колку зла од једно зло? Видиш ли што работи завист? Видиш ли како дјавол се наситил на сичко големо зло, ненаситносе свое намерение? Видиш ли додека дошла завист? Исполнила и тако все това отступление: било војска на небеси: што смутил се блажениј што имал, между ангели мир; зашто паднала денницата у бездна и како змија сос опаш свој трета част умних ѕвезд, сиреч ангели; зашто се разгорел у утробата землена неугасимиј огин вечнија муки: – ја това излегло од завист. Зашто преступиле заповед Божја Адам и Ева, и испадил ги от рај сладости; терние и волчци осужден Адам сос пот да работи и да се труди, да се храни, а Ева у жалости да ражда деца. Они биле бесмртни, да не умираат никога, а после станале да умираат. Что ние бедни чеда нашле сме предадените грехови, а и при това божја клетва и гнев, сѐ това изнела проклета завист. Што брат неправедно, бесчеловечно брата своа, што сос кров безгрешна он осквернил чистију земљу што отворил страшнаја врата клетви, сос неја влезнало у човеците смрт, сѐ това донела завист богоборства началница. Она учи да се не слуша заповед божја, братоубиствена мајка, смерти ходатаица, крѣен на сичко зло. Завист не е друго што, салт на срце печал, жалба...

Почетоците на новата македонска литература пишувана на народен јазик е поврзана со просветителската дејност на Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ.

За животот и работата на Јоаким Крчовски нема многу податоци. Единствени извори се народните преданија и книгите што ги напишал. Се претпоставува дека живеел во првата половина на 19 век, дека потекнува од Кичево, каде што се здобил со елементарна писменост во келијно училиште. Подоцна се преселил во Крива Паланка и во Кичево каде што работел како учител.

Тој е еден од првите манастирски учители во Македонија, чиј што просветителски дух бил насочен кон ширење морални поуки против пијанството, лошите навики, незнаењето, суеверието, истакнувајќи ја книгата како најмоќно оружје против тие човечки зла. Морално-религиозната просветеност на народот помагала во буђењето на верската свест (просветување), која во тоа време се поистоветуваала со националната.

Крчовски делата ги печател во Универзитетската печатница во Будим, во периодот од 1814–1819 година.

„Слово исказаное заради умирање“ (1814) е прво дело напишано на македонски народен јазик. Содржи црковни проповеди наменети за воспитување на народот во христијански дух.

„Повест ради страшнаго и втораго пришествија Христова“ (1814) содржи две беседи: за Исус Христос и за пророкот Данаил. На наслованата страница Крчовски кажува дека е учител.

„Сија книга глаголаемаја житарства“ (1817) содржи легенди за патувањето на човечката душа по смртта, која мора да помине преку дваесет митници (царински станици) за да дојде до рајот.

Во 1817 год. излегува од печат книгата *„Чудеса пресватија Богородици“*, а во 1819 год. неговото последно дело *„Различна поучителна наставленија“*. Од последната книга се дознава дека напредувал во монашката хиерархија. Содржи слова со религиозно-поучителен карактер, за да ги подучи луѓето да го поправат својот карактер и да ги одбегнуваат: пијанството, лакомството, суеверието и др.

Јоаким Крчовски не е оригинален писател. Неговите дела се преводи на црковно-поучителни текстови или прераскажување на религиозни текстови и затоа имаат само литературно-историска вредност. Нивното значење е во тоа што се напишани на народен јазик (кратовски говор) и преку нив авторот пропагира христијански хуманизам. Со употреба на раскажувачко-полемички стил успева да го привлече вниманието на народот. Најчесто зема примери од Библијата кои ги коментира и ги толкува со свој индивидуален стил.

□ Обиди се да заклучиш!

- Од кои извори дознаваш податоци за животот и дејноста на Јоаким Крчовски?
- Какви штети им причинува зависта на луѓето според „Словото заради завист“ од Јоаким Крчовски?
- Кои се браќата Каин и Авел спомнати во словото?
- Какво е мислењето на авторот за зависта како негативна карактерна особина?
- Со каква цел Крчовски ги пишува делата?
- Зошто неговите дела немаат уметничка вредност?
- Зошто Јоаким Крчовски не се смета за оригинален писател?

□ Запомни!

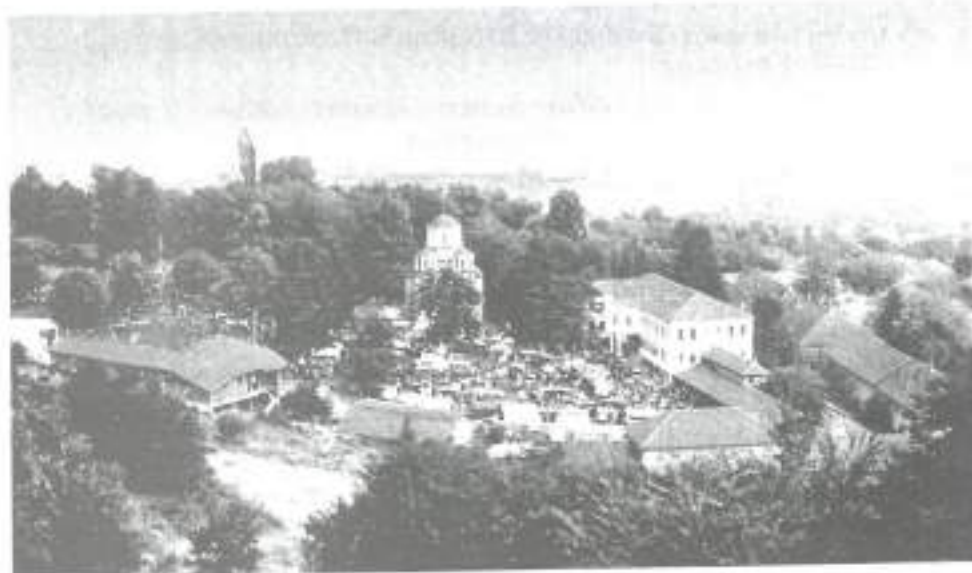
- Претставник на просветителството.
- Јоаким Крчовски живеел и творел во почетокот на 19 век.
- Содржината на делата е религиозно–просветителска.
- Книгите ги напишал на народен јазик (кратовски говор).
- Делата имаат книжевно–историско значење, затоа што не се оригинални, туку се цитати или прераскажување на делови од Библијата.

□ Задача:

- Направи компаративна анализа за негативните човечки особини (зависта) според Библијата и Коранот.

КИРИЛ ПЕЈЧИНОВИЌ

ЕПИТАФ НА КИРИЛОВИОТ ГРОБ

Теарце му негово рождение,
Пречиста и Хиландер пострижение,
Лешок му е негоо воспитание,
Под плочава негоо почитание.
От негово свое отшествие
До Христово второ пришествие,
Молит вас брака негои, љубимија,
Хотјаштија прочитати сија,
Да речете Бог да би го простил,
Зере у гроб црвите ги гостил.
Овде лежи Кирилово тело
у манастир и у Лешок село,
да Бог да е доброе дело.

☐ Размисли и осознај!

- Откриј го името на манастирот во текстот и кажи ја поврзаноста со Кирил Пејчиновиќ.
- Какви податоци дава за себе авторот во „Епитафот“?

Кирил Пејчиновиќ е полуписмен верски просветител, кој цел живот работел како учител за духовно и културно издигање на заостанатите народни маси.

Роден е во Тварце, село кое се наоѓа во близината на Тетово, во 1771 година. За себе оставил мал број биографски податоци, придржувајќи се кон тогашната традиционална христијанска навика за скромност и умереност. Потекнува од семејство на големи верници. Со основна писменост и образование се стекнал во црковните училишта во манастирите Св. Пречиста Кичевска и Хиландар. Во хиландарскиот манастир, кој се наоѓа на Св. Гора, се закалуѓерил и по краток престој го напуштил упатувајќи се во Марковиот манастир. Бидејќи манастирот бил оштетен, Кирил Пејчиновиќ го обновил, а потоа се зафатил со собирање стари црковни ракописи со што ја уредил и збогатил манастирската библиотека. Истовремено отворил училиште во кое се истакнал како добар проповедник и учител, кој се грижел за верниците, правилно толкувајќи ја христовата вера и поучувајќи ги како да го поправаат својот карактер. Просветителската дејност ја вршел на народен јазик, разбирлив за „простиот човек“, а со тоа придонел за отфрлање од употреба на црковнословенскиот. Како манастирски старешина бил особено почитуван и во духот на тогашната практика по сидовите на манастирот пишуval податоци, сакајќи да остави трага за себе и по смртта.

По дваесетгодишен престој го напуштил Марковиот манастир и отишол во родниот крај, во селото Лешок. И тука веднаш се зафатил со обновување на манастирот Св. Атанасиј, собирал стари ракописи, ја уредил манастирската библиотека, отворил училиште кое било масовно посетувано, зашто просветата ја изведувал на народен јазик. Таму останал до крајот на животот. Умрел во 1845 година. Неговиот гроб се наоѓа во дворот на Лешочкиот манастир.

Кирил Пејчиновиќ напишал четири дела кои се со религиозна содржина и имаат просветителски карактер.

Прво негово дело е *„Огледало“*, отпечатено во Будим во 1816 г. Содржи молитви, текстови за црковни обреди и проповед под наслов *„Слово за празниците“*. Книгата е обликувана во вид на прирачник кој им користел на свештениците при изведувачето на црковните служби. Молитвите и обредните текстови се напишани на црковнословенски, а словото на народен јазик.

Во манастирот „Св. Атанасиј“ ги напишал делата *„Утешение грешним“* и *„Житие кнеза Лазара“*. Првото е продолжение на

„Огледало“ и содржи молитви и беседи, а втората е хагиографија на српскиот кнез Лазар, кој се сметал за основач на Лешочкиот манастир.

Соочувајќи се со проблеми во однос на печатењето на книгите, Кирил Пејчиновиќ, финансиски го помогнал обновувањето на изгорената печатница на Теодосиј Синаитски, која се наоѓала во Солун. Во неа ќе го отпечати делото „Утешение грешним“, за кое предговорот го напишал Теодосиј Синаитски.

Просветителската дејност на Кирил Пејчиновиќ се огледа во отворање манастирски училишта и уредувањето на манастирските библиотеки. Негова цел била да го опишени, верски поучи и културно да го издигне населението.

ОГЛЕДАЛО (Слово за празниците)

Кирил Пејчиновиќ

... Човек кога да има спомиња Бога и молит му се често, тој имат оружје на дјавола. А ја гледам у једни луди људи – не земаат таквие оружје, токо некаква ствар или хамаилије на капа, на гуши – или за от уроци, или за от надвора се надеа... Ако ќе бист и поп, ако ти речет „да ти запишем хамајлија“, да не ги веруваш. Тој те лажет за пари. Једни гледам и од хоџи писмо узеле, окајание! Тој ли ќе те чува? Тој не може-ше ни својата челада да дочува, токо кога им дојде смртта, изумре. Једни гледам ставиле на глава на имање лук, једни зеле од волка зуб, други и срдцето, па го носат како свјатиња. И, сиромаше! Што тоа безумерстие во тебе? Што тоа многубожие во тебе? Што тоа безумие на страст? Вук да можел да чува чоека, свакиј во куќата по еден жив ќе ранеше, да го чуват. Другиј гледам праат покуши гаолски на сами празници, на бадник, на летник, на Ѓурѓевден, други веруат во среќа, кои ќе го сретет, други во ден хаирлиа или лош, једни жени држат петок, не предат и спроти среда, да не им се изгори некое дете, а не го остават аманет на сајбиата што го создал да го чуат, токо сама сакат со непредење да го дочуват. Туа види безбожие во христиани! Ја ти ли ќе се чуваш од тоа што виџаш со неработење, со зачинување? Може ли слепец да се чува сам дури не се молит на водјакот да го чува од дрво, од камен, од зид, од праг, од дупка, од све што год водјак го чуваат? И мије требет да се

фрлимо на баш ни е јем создателјем водјак јем наставник? Туа види како не смо божиин, а причесна сакамо! Това безумие виѓам повише во жени, а помало во мужи. Велајим, имат једни мужи што прашуат жените како је веков, кое фелат и кое не фелат. И велит „Моата баеѓи празнует од ваквија работи“. Па другиј безуман му велит: „Јелбете, ја дал Господ ум повише, запаметила“. А окајание запаметила ѓаволското, дали запаметуе божјото! А, ти безумие, што веруеш жена ти, ти ќеш како Адам што послуша Ева, па го испуди Господ од рај. И пак једни христијани не прашуат попот кои празници се држит. А слепче слепиј, у тебе очи имат? Ти не можеш и сам да ходиш, а водјакот ка си го зел по себе да го водиш? Кои ќе видат, што ќе речат: „Слепец водит водјака!“...

□ Обиди се да заклучиш!

- Какви совети дава авторот во воведниот дел од „Слово за празниците“ и кому му се упатени?
- Кон што е насочена критиката на авторот во словото?
- Какво мислење има авторот за поповите?
- Во кое дело Пејчиновиќ дава биографски податоци за себе?
- Изнеси го сопственото мислење за суеверието.

□ Запомни!

- Пејчиновиќ е верски просветител и моралист.
- Отворил манастирски училишта, собирал стари ракописи и ги средувал манастирските библиотеки.
- Пишувал книги на народен јазик (тетовски говор) со религиозно-световна содржина и морални поуки. Во воведниот дел вметнува цитати од Библијата, а во завршниот дел дал лично толкување, директно обраќајќи им се на верниците.

** **Епитаф** е натпис на надгробна плоча во стих или проза во кој концизно се опишуваат особините на починатиот, неговите заслуги, желби и смрт. Најчесто има филозофски или дидактички карактер.*

ТЕОДОСИЈ СИНАИТСКИ

□ Размисли и осознај!

- Кој ја отворил првата македонска печатница и каде?
- Пронајди ја мислата во текстот што следи и објасни за каков клуч станува збор?

ПРЕДИСЛОВИЕ (кон „Утешение грешним“)

Хаџи папа Теодосија,
архимандрит Синаитски

Мнозина на старо време сакаха да остават нешто вечно по своја смрт, ради да се спомне нивно име вечно, по свој народ: едни царови, други благородни мужи, но не сподобиха се. Оти: все што створија, или направиха, сето тлено и суетно на кое што беше радение нивно, да создадат некој град многонародни, или некој образ идолски или некој столб велики, или некоја мудрост мирскаја и ради сије не сподобиха се да се спомни нивно име вечно; всего изгуби се и името нивно со

мудроста нхна, оти беше радението нхно все на мирољубие и не имаха смисла нхно ради душевное спасение, како да спасат некој човек од растурен ум, сиреч: от гордоста да го приведат на смирение, от среброљубие на милостиња, от завист на љубов.

И зарди това остана радението нхно погубно и во всуета.

Глагољу и ради човеци Богу избрании и православнија вери љубители: како непрестано ревност имајат да помогнат на православните христијани, едни учители со поучение, друзи милостиви со помошт, таквија човеци истина велим оти сега сут у спомену, и у похваление и всегдашно ублажение. И како тука на овој век споменот им ест вечен, тако и Господ наредуе им венци неотсипаниј, и сут наследници во царство небесное. Блажен ест от љубочитатели христијани и тој човек преподобниј јеромонах. Кирил что обретаестја во манастир светаго Атанасија, ктитор бист кнез Лазар серпскиј, за овој отец глагољу, аште не бил он помогнал, не би била потправена и типографија наша, оти беше изгорела, и сега надеаме на Бога оти нели толку ја оправихме, има Бог и за повише. Но овој блажениј човек со толку труд и со божествената ревност за христијанска љубов зеде и приведе оваја книжица, глаголемаја: Утешение грѣшним; како седе и собра слово от божественое писание, от евангелие, от ветхаја завет, от псалтир, и от книги глаголемија Илија Минијат, и от други примернини историјаи да преведе ги со толкование на прости јазик.

Да ја читат и простио народ да ублажае на таков православниј учител, оти можат да познајат от сие учение и не можат да речат, пошто не можеме да познаеме оти ест по славјански или по русиски јазик. Еве клуч что отворует сердцето ваше: не клуч от злато или от сребро, но клуч от железо и от чилик, что да не се вие, оти среброт и златото ест меко и се вие скоро, но железото со чилик не се вие, кога да ест отворот сиреч от клучот от злато, или от сребро, та да не може ковчегот сиреч сердцето мое да отвори что ми ест таков отвор (клуч), нека ест од чилик и железо, та да отвори ковчегот та да не ест от сребро и злато и да не може да отвори сердцето на простиот человек. Еве љубезнии православни христијани со оваа книжица что поучава преподобниј отец Кирил не може да речете оти не може да познаме, еве все се познават от начало до конец.

И кога ќе читате во таја книжица, да хвалите и да благодарите Бога оти е дал таков учител во време наше и да молиме па на Бога и господа нашего Исуса Христа и на Пречистија матер Јего да будеме вси православни наследници со всеми благоугодившему Богу и да славиме име всесветое его оца и сина и светаго духа амин.

Со својата книжевна и печатарска дејност Теодосиј Синаитски дал голем придонес за културното издигнување на македонскиот народ. Народните преданија го сочувале споменот за него. Според нив, тој е роден во Дојран и се викал Теохар. Завршил грчко училиште во Цариград, од каде што се вратил во родното место и се залопил. Сакајќи да се закалуѓери според христијанските обичаи, заминал на Синајскиот Полуостров, каде што во тоа време имало словенски манастири, во кои се чувале книжевни споменици напишани на првото словенско писмо – глаголица. Истовремено го изучувал црковнословенскиот јазик и преведувал текстови од грчки јазик за потребите на црквите во Дојран. Со тоа придонел за отфрлање на грчкиот и употреба на народниот јазик во училиштата и црквите. Во чест на престојот на Синај го променил своето име во Теодосиј и го додал презимето Синаитски. Потоа го посетил Ерусалим, каде што се здобил со титулата хаџи, а оттаму заминал во Солун во црквата Св. Мина каде што служел како свештеник, а богослужбата ја вршел на народен јазик.

Патувајќи низ Македонија ќе се запознае со Кирил Пејчиновиќ и Јордан Хаџи Константинов-Џинот, кои ќе му укажат на потребата од пишување и печатење книги на народен јазик. Сакајќи да му помогне на својот народ се заложил за отворање македонска печатница во Солун, која почнала да работи 1837/38 година. Набргу во пожар таа изгорела, но со материјална помош од Кирил Пејчиновиќ повторно почнала со работа. Печатницата престанала да работи во 1844 година.

Во првата печатница на Синаитски биле отпечатени следниве дела:

– *Буквар со утрински молитви*

– *Краток опис на дваесет Светогорски манастири*

– *Службата на Евреите и сите нивни злодела*

– *Утеха на грешните* од Кирил Пејчиновиќ за кое Синаитски напишал Предговор, негов единствен оригинален текст.

Тематско-стилска анализа на *Предисловие кон „Утешение грешним“*:

Во водедниот дел авторот укажува на потребата од масовно просветување на народот, истакнувајќи го значењето на учителите и народниот јазик, во кои гледал моќно оружје за одбрана од грчкото духовно влијание и зачувување на националниот идентитет.

Преку сликовита компарација Синаитски укажува на трајната вредност (спомен) што учителите го оставаат и по својата смрт и минливоста на делата што ги прават царевите и моќните луѓе.

Најимпресивен дел од Предговорот е оној во кој преку метафора укажува на значењето на народниот јазик во просветувањето на простиот човек и пишувањето на литературните дела.

Во завршниот дел низ директно обраќање до читателите, авторот ги повикува да го слават името на Кирил Пејчиновиќ.

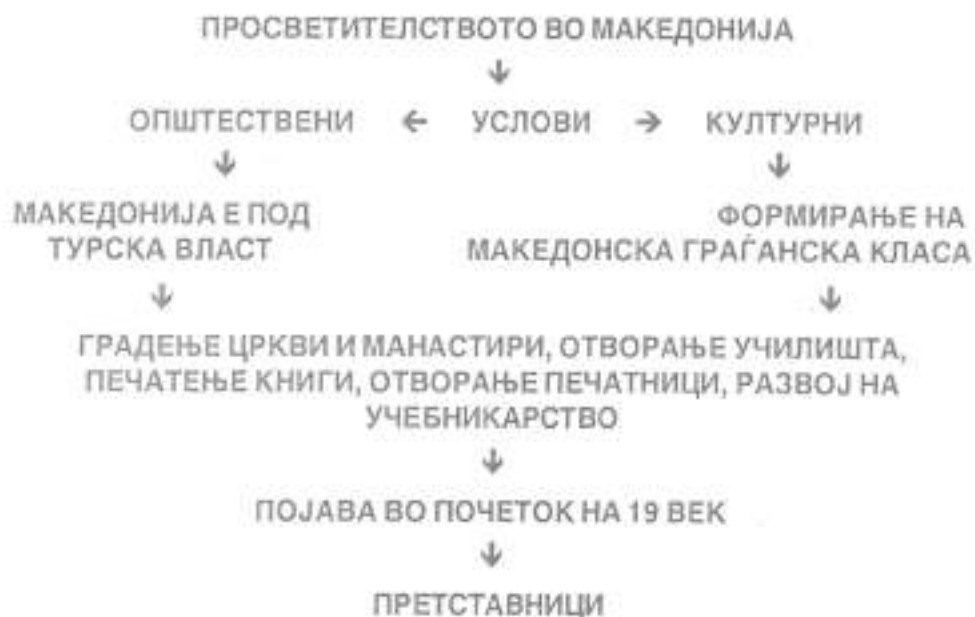
□ Обиди се да заклучиш!

- Кој е оригиналниот текст што го напишал Синаитски?
- Зошто отворил печатница?
- Според авторот, кои луѓе оставаат траен спомен зад себе?
- Протолкувај ја подетално метафората за клучовите.
- Кон кое дело е напишано Предисловието?

□ Запомни!

- Теодосиј Синаитски е просветител од првата половина на 19 век.
- Во 1837/38 година во Солун ја отворил првата македонска печатница.
- Придонел за употребата на народниот јазик во училиштата, црквите и литературата, како и за верско–моралното воспитување на луѓето.

СИНТЕЗА НА ТЕМАТА:

1. ЈОАКИМ КРЧОВСКИ

„СЛОВО ЗАРАДИ ЗАВИСТ“

1. Тема: Зависта како негативна човечка особина.
2. Зависта е извор на сите зла на земјата и на небото.
3. Каде и како се родила зависта: се јавила на небото меѓу ангелите.
4. Ѓаволите – симбол на зависта.
5. Ѓаволот им завидел и на Адам и Ева (јаболко на сознанието).
6. Зависта е причина за братоубиството на Каин и Авел.
7. Мотивот е библиски.

2. КИРИЛ ПЕЈЧИНОВИЌ

„СЛОВО ЗА ПРАЗНИЦИТЕ“

1. Оригинално дело.
2. Тема: Поучува како правилно да се празнуваат христијанските празници: Водици, Прочка, Велигден.
3. Примерите не се библиски, туку од животот на селаните.
4. Критика на суеверието и другите пагански обичаи, неукоста на поповите.
5. Со јакнење на верата, јакне и свеста за народноста.
6. „Епитаф“.

3. ТЕОДОСИЈ СИНАИТСКИ

„ПРЕДГОВОР“ кон „УТЕШЕНИЕ ГРЕШНИМ“

1. Тема: Значењето на учителите и народниот јазик.
2. Со добрите дела за народот се станува вечен, а не „со правење дворци“.
3. Благодарност кон Кирил Пејчиновиќ, кој парично му помогнал за обновување на Солунската печатница 1837–1844.
4. Метафоричен исказ за „клучот од железо и челик“, кој ги отвора срцата на простиот човек – делата да се пишуваат на народен јазик.

ЗАЕДНИЧКО ЗА СИТЕ ПРОСВЕТИТЕЛИ:

- СЕ ШКОЛУВАЛЕ ВО МАНАСТИРСКИ УЧИЛИШТА
- ПИСМЕНАТА ЛИТЕРАТУРА ИМА РЕЛИГИОЗНО–ПРОСВЕТИТЕЛСКИ КАРАКТЕР
- ДЕЛАТА БИЛЕ ПИШУВАНИ НА НАРОДЕН ЈАЗИК
- ДЕЛАТА ИМАЛЕ МОРАЛНО–ДИДАКТИЧКА СОДРЖИНА
- ГО ВОВЕЛЕ НАРОДНИОТ ЈАЗИК ВО ЦРКВИТЕ И УЧИЛИШТАТА

РОМАНТИЗМОТ И ПРЕРОДБАТА ВО МАКЕДОНИЈА

□ Размисли и осознај!

- Сигурно си слушнал за зборовите: романтика, романтична атмосфета, романса. Обиди се да ги објасниш!

Во втората половина на 19 век **македонската граѓанска класа** станала моќен економски фактор и носител на западноевропските прогресивни (напредни) идеи. Иако Македонија сè уште била под политичко турско и духовно грчко ропство, вниманието на македонската културна јавност било насочено кон европските културни достигнувања. Истовремено се засилува денационализаторската асимилаторска политика на соседните држави Србија и Бугарија. Под името на сесловенското братство започнало воведувањето на туѓите јазици во училиштата и црквите, а со тоа и остварување на целта за однародување на македонскиот елемент. Во тие отежнати услови на работа македонските интелектуалци повеле жестока борба против туѓите влијанија преку:

- организирана борба против турското ропство;
- оневозможување на соседното (грчко, бугарско, српско) духовно влијание;
- воведување на македонскиот јазик во сите сфери на културното живеење;
- пишување македонски учебници и создавање македонска уметничка литература;
- собирање, печатење и афирмирање на македонските народни умотворби.

Културно-преродбенската дејност се реализира преку работата на најистакнатите македонски преродбеници:

– **Димитар Миладинов** се залагал за отфрлање на грчкиот и воведување на македонскиот јазик во училиштата и црквите, собирал македонски народни умотворби, ги анимирал помладите интелектуалци во прифаќање на преродбенските идеи.

– **Константин Миладинов** е основоположник на македонската уметничка поезија, афирматор на словенофилството, редактор на „Зборникот со македонски народни умотворби“.

– **Григор Прличев** е словенофил, поет, автор на најзначајното дело од периодот на Преродбата, поемата „Сердарот“, за која е овенчан со лаворов венец и е наречен „Втор Хомер“.

– **Кузман Шапкарев** и **Ѓорѓија Пулевски** се собирачи на македонски народни умотворби и автори на учебници на македонски јазик.

– **Марко Цепенков** е собирач со најимпозантен број народни умотворби при чие запишување внесувал елементи од својот личен стил.

Комплексната општествено–политичка атмосфера во Македонија во втората половина на 19 век придонела **романтизмот** во македонската литература по своите иманентни белези да се разликува од западноевропскиот.

Одлики на романтизмот!

- Култот кон народното творештво.
- Употреба на народниот македонски јазик во сите сфери на живеењето.
- Потенцирање на субјективното поетово јас.
- Доминација на патриотизмот и родољубието.
- Стремеж за достигнување на идеалот: етички – слободата и естетски – совршенството.

□ Прашања и задачи:

- Направи споредба на романтизмот во европската и македонската литература.
- Кои се одликите на Преродбата во Македонија?
- За што се залагале македонските преродбеници?

□ Запомни!

• **Романтизам**: книжевно историски поим, стилска формација која се одликува со потенцирање на светот на човековите чувства и ирационалното, афирмација на усното народно творештво и средновековниот мистицизам.

• **Преродба**: отфрлање на средновековната религиозна схоластика и потенцирање на слободата на личноста во изразувањето и творењето.

Претставници: Д. Миладинов, К. Миладинов, Г. Прличев, Р. Жинзифов и др.

ЈОРДАН ХАЏИ КОНСТАНТИНОВ – ЏИНОТ

☐ Размисли и осознај!

- Искажи го своето мислење за значењето на образованието. Опиши го ликот на успешниот наставник.

Јордан Хаџи Константинов – Џинот е претставник на романтизмот и преродбата во Македонија. Со својата богата просветителска и културна дејност придонел во создавањето на граѓанската култура и литература. Роден е во Велес во 1821 година, каде што го завршил основното образование.

Уште како млад, на 18-годишна возраст, Џинот го одбрал својот животен позив, да биде учител, зашто согледал дека: *„Не можам да речам да се лоши нашите граѓани, колкато се препрости и неучени и покорни на светата црква“*. Настапот на младиот учител му пречел на фанариотскиот владика, со кој дошол во остар судир и му ја оневозможувал учителската кариера, забранувајќи им на возрасните да ги школуваат децата кај него. Важен настан од тоа време е објавувањето на *„Таблица прваја“*, потпишана со иницијалите на Џинот, која била отпечатена во печатницата на Теодосиј Синаитски во Солун. Книгата содржи поучни изреки, а поголемиот дел е превод на делови од *„Ижица“* од Доситеј Обрадовиќ, кој влијаел врз неговото духовно формирање. По неговиот пример и Џинот патувал низ Грција, барајќи место каде што ќе се здобие со солидно образование. Животната одисеја продолжува со престојот во Белград меѓу негови истомисленици, а можеби и во Русија, но за престојот во Русија не дава податоци бидејќи бил обвинуван како руски шпион.

Од големо значење се неговите патувања низ Македонија и желбата да ги проучи нејзините старини, животот и менталитетот на луѓето. Направил опис на македонските градови и предели, што претставува значајно топографско и етнографско богатство.

Во 1851 година отворил училиште и читалиште во Скопје, во кое работел како учител. Тоа било нов тип на училиште, осмислено за потребите на граѓанската просвета, различно од традиционалните келијни училишта во кои се изведувала религиозна настава. Во него се стекнувале знаења од различни области на науката, потребни за еден образован граѓанин. Училиштето имало хуманитарна ориентација со дополнително проучување на митологијата и етимологијата. Џинот станал најпознат учител, кој јавно ја истакнал потребата од зачувување на македонскиот национален идентитет и обликот на писмениот јазик што треба да се употребува.

Со појавата на „Таблица прваја“ почнала нова епоха во развитокот на македонската просвета и писменост во средината на 19 век. Со неа се потиснала традиционалната црковна просвета и религиозно-поучната литература и е дадена нова насока кон модерната оветска просвета. Со новите идеи се употребувал и нов лексички фонд, составен од словенски зборови и интернационализми, што придонело за издигање на јазичната култура во нашата средина.

Оптимизмот на Цинот не траел долго. Повторно имал конфликти со грчките владици, бил негиран, напаѓан, прогонуван. Имало поплаки и од граѓаните поради неговото инсистирање на изучување на митологијата, за што тој вели: *„Без митологија не се пишува поезија, таа дава можност за возвишен израз“*, каков што самиот употребувал во песните и драмите.

Мото во животот секогаш му било говорење на вистината и одбрана на истата. Со тоа ја искажувал својата висока етичност.

Како приврзаник на идејата за бугаризмот, се борел против влијанието на Цариградската патријаршија и грчката асимилаторска политика, дури имал и своја визија за создавање словенско-бугарски јазик. Во таа смисла, неговите лингвистички предлози биле: исфрлање на еровите и јусевите, осовременување на ортографијата, примена на архаичната граматика во писмениот јазик.

Во македонската литература внел нови жанрови, пишувал драмолети и псевдокласични песни со комбинирани мотиви и ликови. Тие биле во функција на просветителските и општествено-историски идеи, без естетски вредности, но значајни за литературната историја. Драмските сцени означувале почеток на драмска уметност кај нас. Во нив преовладувале дидактичко-морализаторски и патриотски теми за остварување на просветно-културните и национално-политичките цели. Организиран школски претстави и директно на сцената ги искажувал своите идеи.

Поетските текстови ги пишувал во периодот од 1850 до 1870 година, на број 9, објавени во софиското списание „Цариградски весник“. Со песните се вбројува меѓу првите македонски поети од 19 век. Песните немаат уметничка вредност и се важни од литературно-историски аспект како премин од класицизмот во романтизмот како стилски афирмации, но забележителни се класицистички елементи, дидактичко-педагошката и просветителската тенденција.

Песната *„Рај Божји“* е афирмација на школството во Македонија и Бугарија, а *„Аврора“* е обраќање до Словените да го отфрлат мракот на непросветеноста и заостанатоста и суеверието преку наука и разум. Песната *„Припев“* има митолошки мотив.

ТРУД МИ Е ИМЕТО

Јордан Хаџи Константинов – Џинот

Три девојки поеха,
коло играеха,
уз флаута свиреха,
чино поступаха.

От далече аз гледах
они што твореха.
На столици седнаха
мене ме познаха.

Первата ми изрече:
„Аз сум мудрост, рече,
та погледни хубаво
и ресуди здраво!“

Втората ме погледна
за мене побледна:
„Афродита бесрамна
аз сум и огромна!“

Третата ми привика;
„Труд аз сум, извика,
ти мене примај
и Богу слава дај!“

Но аз прел’штен од трите,
сакам ги и трите –
они абе станаха,
сја преобразија.

Три јаболки бидоха,
во мене дојдоха,
во срце ми влегоха –
гнездо сотворија.

Зато денеска и трите
ги љубам во дните,
најпаче се трудим
труд да ме зоват судим.

Но трудот е бесцено
дело совршено,
благородна чест носи,
бел образ приноси.

* * *

Трудот ште вас научи
и ште вас обучи
блажено да ступате,
добро да творите.

Анализа на песната „Труд ми е името“:

Жанр: поезија, песна

Структура: 10 катрени

Мотив: морално–просветителска

Цел: дидактичка

Испеана во дијалогска форма: разговорот се води меѓу лирскиот субјект и метафорично претставените три девојки.

Според предметот на опевање, песната може да се подели на три дела:

а) 1–5 строфа, метафорични поетски слики на три апстрактни поими: **мудрост, љубов, труд**, претставени преку три убави девојки, кои пеат и свират на флејта.

б) 6–9 строфа, лирскиот субјект го искажува својот став кон мудроста, љубовта и трудот. Во духот на тогашниот морал посебно го потенцира трудот.

в) 10–12 строфа, лирскиот субјект укажува на ползата и значењето на трудот.

Јазик: народен, велешки говор

□ Обиди се да заклучиш!

- ▲ Како е насловен букварот што го објавил Ј. Х. Џинот?
- ▲ Каково е неговото значење?
- ▲ Определи го мотивот во песната „Труд ми е името“.
- ▲ Кои особини се претставени преку девојките?
- ▲ Каково мислење има поетот за мудроста, љубовта и трудот?
- ▲ Каков е ставот на поетот кон трудот?
- ▲ Искажи го своето мислење за овие доблести.

□ Запомни!

▲ Јордан Хаџи Константинов – Џинот е македонски просветител и преродбеник.

▲ Придонел за создавање на граѓанската култура и литература.

▲ Песните ги афирмираат неговите просветителски идеи и педагошки цели.

▲ Со него е поврзана појавата на драмската литература.

▲ Во печатот ги објавува своите идеи за верата, народноста, моралот.

▲ Делата немаат уметничка вредност, но се значајни за македонската литературна историја.

□ Задача:

▲ Пронајди ги тропите во песната „Труд ми е името“ и толкувај ја нивната функција?

ДИМИТАР МИЛАДИНОВ

„Народните песни се показалка на степенот од умственото развитие од народот и огледало на неговиот живот. Народот в песни изливат чувствата си, в нив увекувечуваат животот му, и давнешните му подвизи, в нив наоѓаат душевна храна и развлечение; затоа в жалба и радост, на свадба и хоро, на жетва и грозјоберје, на везење и предење, по поле и по гори, штедро изливат песните како од богат извор, затоа можат да се речит, че народот је секогаш и велик пеец.“

□ Задачи:

- Од извадокот заклучи на кој јазик пишува авторот.
- Кое е значењето на народните умотворби за еден народ?

Сложената културно–општествена положба на Македонија во средината на 19 век влијаела врз бурната одисеја на Димитар Миладинов, исполнета со конфликти, недоразбирања, дилеми и безрезервна напорна работа за одбрана на македонската национална кауза од туѓите влијанија. Како родоначелник на Преродбата прв ќе ја поведе борбата за национално и културно ослободување на македонскиот народ.

Роден е во Струга во 1810 година. Потекнува од сиромашно семејство кое било на работ на егзистенцијата. Како најстаро дете, по смртта на татко му, бил принуден да се грижи за семејството. Желбата за школување ќе преовлада над сè, така што со елементарна писменост се здобил во келијното училиште во манастирот „Св. Наум“, а потоа се запишал во охридското класично училиште, каде што покрај задолжителните предмети, солидно го научил грчкиот јазик. Во 1830 година работел како учител во Охрид, а потоа школувањето го продолжил во гимназијата во Јанина. Таму ги проучувал грчката класична литература, францускиот и италијанскиот јазик. Оттаму се вратил во татковината, продолжувајќи да работи како учител во Охрид, Струга, Кукуш, Битола, Прилеп, при што дошле до израз неговите организаторски и педагошки способности. Ја унапредил наставата и се истакнал со својата говорничка вештина за што сведочи и Прличев во „Автобиографијата“:

„...Тој во својата постапка имаше нешто привлечно. Речта му течеше од устата како мед. Свештен оган му гореше во очите...“

Како афирматор на прогресивните идеи, Димитар Миладинов имал чести конфликти со грчкото свештенство, особено со грчкиот владика Мелентиј, што било повод за негово затворање, прво во затворите во неколку македонски градови, а потоа и во злогласниот цариградски затвор, каде што починал во 1862 година.

Во 1845 година Димитар Миладинов има можност да се запознае со истакнатиот руски славист Виктор Иванович Григорович, кој ќе го поттикне кон собирање на македонски народни умотворби. Интензитетот на собирачката дејност ќе се зголеми по неговото враќање од престојот во Србија, Босна и Хрватска. Тоа се два клучни момента, кои ја промениле неговата национално–преродбена свест: од фанатичен приврзаник на грцизмот кон запален поборник за сочувување на словено–македонскиот идентитет. Истовремено ќе поведе борба за отфрлање на грчкиот јазик од училиштата и црквите и воведување на македонскиот.

Неговата преродбена дејност се состои во:

- развивање широка дидактичко-педагошка активност;
- собирање и запишување македонски народни умотворби, кои во времето на Романтизмот биле моќно оружје во одбрана од грчката асимилаторска политика.

Еве што вели Димитар Миладинов за значењето на народното творештво:

„Овие и други детски работи што ги збирам, ќе печалам да ти посам, за да останат да се пеат некогаш, кога ќе нема вакви работи, чунки овие проклети Грци ќе не погрчат и друго чаре не бидуат.“

Собраните фолклорни материјали му ги испраќал на својот брат, Константин Миладинов, кој се наоѓал на школување во Москва, надевајќи се дека руската културна јавност ќе се заинтересира финансиски да помогне во печатењето на Зборникот.

Собирањето и објавувањето народни умотворби има огромно значење во афирмацијата на македонскиот народ, во одбрана на неговиот национален идентитет и запознавање на светската културна јавност со македонското духовно богатство и творечките потенцијали.

□ Обиди се да заклучиш!

- Како се одвивала преродбенската дејност на Димитар Миладинов?
- Какво е значењето на собирањето на народни умотворби?

□ Запомни!

- Димитар Миладинов е втемелувач на преродбенските идеи.
- Се залагал за масовно описменување и просветување на народот.
- Собирал македонски народни умотворби.
- Борец за национална и културна еманципација на македонскиот народ.
- Афирматор на богатиот творечки и креативен дух на македонскиот народен пејач.

МИЛАДИНОВЦИ

ЗБОРНИК

1861-1961

ЗБОРНИКОТ НА МИЛАДИНОВЦИ

Оригинален наслов: „Български народни песни“, 1861 година, Загреб.
Капитално дело од времето на **Преродбата**.

Со него европската културна јавност имала можност да се запознае со богатството на македонскиот фолклор, префинетиот творечки дух, автохтоноста на македонскиот ентитет.

Структура;

Зборникот содржи:

а) 660 народни песни со 23.000 стиха (љубовни, јуначки, ајдутски, обредни, хумористични)

- народни преданија за лица и места;
- народни обичаи и верувања;
- гатанки;
- пословици и поговорки;
- лични народни имиња и презимиња.

Фолклорниот материјал е собран од Струшко, Прилепско, Кукушко, Струмичко, Воденско, Костурско, Велешко, Дебарско и Битолско и 77 бугарски народни песни од Софија и околината.

б) Предговорот кон Зборникот што го напишал Константин Миладинов говори за значењето на народното творештво, ја објаснува класификацијата на песните, јазикот, правописот и метриката на песните. Ги редактирал и систематизирал народните умотворби по научна заснованост, со која се здобил во Москва.

в) Зборникот влијаел врз идните генерации преродбеници кои ја продолжиле дејноста на Браќата Миладиновци. Од него се инспирирале поновите генерации македонски писатели: Кочо Рацин, Славко Јаневски, Блаже Конески и др.

КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВ

□ Размисли и осознај!

• Што знаеш за Струшките вечери на поезијата?

• Од која песна се стиховите:

„...Орелски крилја как да си метнех
и в наши стр'ни да си прелетнех,
на наши места ја да си идам...”

Константин Миладинов е роден во Струга во 1839 година. Потекнува од сиромашно занаетчиско семејство. Татко му бил грнчар, набожен човек, кој сакал еден од синовите да го школува на „длабога ука“, а потоа да му ги протолкува христијанските чуда. Мајка му, изворно надарена интерпретаторка на македонски народни песни, љубовта кон фолклорот му ја пренела и нему.

Елементарна писменост и образование стекнува од постариот брат Димитар, кога бил учител во Струга и Охрид (1836–1839). Школувањето го продолжува со финансиска помош од Димитар во познатата гимназија во Јанина. Извесно време работел како учител во с. Трново, Битолско. Во 1849 година се запишал како студент по грчка филологија на Фило-зофскиот факултет при Атинскиот универзитет. На пат од Атина за Струга престојувал во Зографскиот манастир на Св. Гора, каде што се сретнал со Партениј Зографски, кој му сугерирал да го продолжи образованието во Русија. По враќањето во Македонија кусо време работел како учител во битолското село Магарево, а во 1856 година заминал на студии по Словенска филологија во Москва, со надеж дека, покрај стекнувањето на солидно образование, ќе успее да го отпечати „Зборникот со македонски народни умотворби“. Руската културна јавност била „индиферентна кон молбите на Константин Миладинов за печатење на Зборникот“. Разочаран од неосвоените идеали, физички со нарушено здравје, тој ја напуштил Русија. На пат кон татковината извесно време престојувал во Загреб и Гаково, каде што се сретнал со покровителот на словенската култура и просвета, хрватскиот бискуп Јосип Јурај Штросмаер,

со чија финансиска помош го отпечатил *Зборникот*. Во меѓувреме, дознал за затворањето на брат му во злогласниот цариградски затвор. Се упатил кон Цариград со цел да го ослободи. Се разболел од туберкулоза и бил пратен на лечење во затворската болница, каде што по кратко боледување, умрел во 1862 година.

Книжевна продукција:

а) Превод од руски на македонски јазик на антиунијатската брошура од отец Флеров, „Православните црковни братства во југозападна Русија“, 1856 г., Москва;

б) Предговор кон *Зборникот* – прв систематски и научно заснован преглед на македонската народна литература;

в) Поезија: 15 песни, пишувани во временски интервал од 1856–1860 година за време на престојот во Атина, Москва и Виена. Печатени во цариградскиот весник „Български книжици“ и московското списание „Братски труд“.

Поетиката на Константин Миладинов:

а) Арс поетика: песната „Шупељка“: „Како ќе ме учи срцето“ – поетски интимизам,

б) Сетилно сознавање на животот низ визуелни поетски слики карактеристични за медитеранскиот тип на култури.

в) Поетски учебник „Зборникот“ (македонска народна поезија) во однос на стилските и тематско–мотивските доминанти и метричко–јазичното обликување.

г) Доминација на три естетски категории: убавина, експресија и емоционалност.

д) Поет на реалната поезија: да се пее едноставно и непосредно.

ѓ) Стилски доминанти:

– симболиката на светлината е полуфункционално изразена низ визуелни поетски слики, градени врз антитетска основа: светлина – мрак;

– светлината е симбол, метафора на позитивните вредности во животот: убавината, хармонијата, радоста, среќата;

– во поплавата од светлина поетот се стопува со природата како свој естетски идеал, контрастивно потенцирајќи ја егзистенцијата во родниот крај и туѓина;

– романтичарски елементи: идеалот на слободниот живот, песната е израз на слободата во творењето, јазикот е синоним на синтеза на имажинацијата и емоциите.

е) Јазик: народен, струшки говор.

Мотивска класификација на песните:

- љубовни: „Думание“, „На чужина“, „Голапче“, „Бисера“
- социјални: „Сираче“
- рефлексивни: „Клетва“, „На с'нцето“
- пејзажни: „Шупелка“, „Скрсти“
- хумористични: „Египтин делиа“
- митолошки: „Побратимство“, „Скрсти“
- политички ангажирани: „Грк владика на Болгарите“
- родољубиви: „Т'га за југ“

Струга

Т’ГА ЗА ЈУГ

Орелски крилја как’ да си метнех,
и в наши стр’ни да си прелетнех!
на наши места ја да си идам,
да видам Стамбол, Кукуш да видам,
да видам дали с’нце и тамо
мрачно угревјат, како и вамо.

Ако как’ овде, с’нце ме сретит;
ако пак мрачно с’нцето светит;
на п’т далечни ја ќе се стегнам,
и в други стр’ни ќе си побегнам,
к’де с’нцето светло угревјат,
к’де небото ѕвезди посејат.

Овде е мрачно и мрак м’ обвива,
и темна м’гла земја покрива,
мразој и снегој, и пепелници,
силни ветришча и вијулици,
околу м’гли и мразој земни,
а в гр’ди студој, и мисли темни.

Не, ја не можам овде да седам,
не, ја не можам мразој да гледам!
Дајте ми крилја ја да си метнам
и в наши стр’ни да си прелетнам;
на наши места ја да си идам,
да видам Охрид, Струга да видам.

Тамо зората греит душата,
и с’нце светло зајдвит в гората;
тамо дарбите природна сила
со с’та раскош ги растурила;
бистро езеро гледаш белеит
и со одветар сино темнеит,
поле погледниш, или планина,
сегде божева је хубавина.
Тамо по срце в кавал да свирам,
с’нце да зајдвит, ја да умирам.

ТАГА ЗА ЈУГ

Орелски крила како да метнам,
В краишта наши мигум да летнам!
В нашине места јас да си појдам;
Стамбол да видам, а Кукуш да дојдам,
Да видам дали сонцето таму
Огрева мрачно, како и вamu!

Ако ли сонце мене ме сретне,
Ако ли мрачно сонцето светне –
Далечен пат кон негде ќе најдам,
В забег кон други страни да зајдам,
Сонцето кајшто светлина грее,
Небото кајшто ѕвезден рој сее.

Овде е мрачно – мрачнина тешка.
Земјата в темна магла се мрешка.
Пеплишта, снег и мразеви капат,
Ветришта вијат, виори апат,
Околу магли, мразишта тежат.
Студ глода гради. Размисли ежат.

Не можам самјак овде да седам.
Не можам болник мразој да гледам.
Дајте ми крилја јас да си метнам –
В нашине страни за да си летнам,
В нашине места јас да си идам:
Охрид на насрам, Струга да видам.

Зората таму огрева душата,
Сонцето кога заоѓа – слушаш –
Дарбите таму в раскош ги плиска
Природата низ звучна писка.
Езеро бело бистрини рои,
Ветер со сини шарки го бои;
Полето зрее, гората вее,
Личока божја ширум сјај сее.

Да ми раскавали срцето глас, а
На зајдисонцето – смртта да втаса.

MALLI PËR JUGUN

Në krah shqiponje në fluturim
Me mall të nisem në vendim tim,
Dhe mbi Stambollin të ngrihem lart,
Pastaj të zbres në Kukush—grad
Dhe të shoh diellin a qesh, a qan
Apo në mjegull kokën e mban.

Nëse dhe dielli më pret si murg
I pikëlluar në re e muzg,
Do arratisem sërishmi larg
Në një breg tjetër, në tjetër cak:
Atje ku qielli i ngrohtë del,
Atje ku qielli plot yje mbjell.

Këtu bunaca më mbyt në shkrumb,
Këtu në mjegull dhe teka humb,
Furtunë e borë e mure hi,
Acarr me erë e qiell i zi,
Shtëmgata resh e akuj vdekje,
Mendime sterrë e ankth në vete.

Ah, s'dua, s'dua të më qyqar
Të shoh vec' akuj e blezë a varr!
Më jepni krahë, t'i vë në shpinë,
Të marr si zogu larg arratinë,
Të ngrihem qiellit në fluturim
Të shoh dhe Strugën dhe Ohrin tim!

Në kodrat tona agimi shkrep,
Në pyje dielli një puthje jep,
Hap gjeksin toka margaritar
Dhe nxjerr nga gjeksi shëndet e ar,
Shikoj liqenin — liqeni zbardh,
A kaltërehet, a nxihet larg...
Në fushë e male si perëndia
E perëndishme vjen bukuria.

T'i bie fuellit — me shpirt të qesh,
Pastaj në mbremje ngadale të vdes.

GÜNEY ÖZLEMİ

Katral kantalarum olsadi
Bizim yörelere uçar olurdum,
Bizim yörelere gider olurdum,
Istanbul u görürdüm, Kukuş'a varirdum,
Görürdüm burdaki gibi kradeş,
Ordada mı karanlık izitiyor güneş.

Eğer orda da güneş balçık değilse
Tanyerinde güne karanlık düşerse,
Güneşin açık saçık saellidiği!
Yıldizarın gönklerle serpildiği,
Uzak uzak yollara düşeceğim
Baska baska memleketler gezeceğim.

Burasi karanlık, karanlikar sardi beni
Kapkara sisler oysa örttü bütün yerleri;
Karlar, buzlar ve hastalıklı başaklar,
Sert firtinalar ve güçlü kasiralar,
Ner yanılsı, toprak buz gibi artık
Düşüncelerim kapkara bagrim yanık.

Hayir, ben burada kalamam hiç,
Hayir, ben buzları göremem hiç!
Verin bana kanat, kanat takayım,
Bizim illere gidip, gidip ucajım,
Bizim yerlere gideyim, eve döneyim,
Göreyim Ohriyi, Struga'yi göreyim.

Tanyeriyle orada isinir canlar
Dogan güneşten taşar ormanlar,
Orada gül gibi açan meğer doğaymış
Olanca göremliğini her yana yaymış,
Dag ovaya bak, ne güzel renk atmış,
Dersin ki, Tanrı vermiş, yaratmış.

Orda canı yü rekten kaval çalsa idim,
Güneş batarken, ola ki ölse idim.

1. Структура 6 строфи: 4 шестерци, 1 седмарец, 1 дистих.
2. Жанр: поезија, песна, лирска кантилена, јужна поема, елегија.
3. Мотив: родољубив со примеси на рефлексивен и пејзажен.
4. Емоционален набој искажан низ копнежот по татковината, по топлиот и сончев југ, поради острата и сурова клима во Москва. Силно изразена носталгија по родниот крај.

Стилски песната е градена со два елементарни симбола: *светлина* и *мрак* и нивно контрастивно комбинирање при поимањето на егзистенцијата:

овде → мрак : таму → светлина
 ↓ ↓
 Москва → книжевни топоними ← Струга, Охрид

овде: предизвикува негативни емоции: мачнина, осаменост, немоќ, отуѓеност, страв.

таму: предизвикува позитивни емоции: светлина, убавина, хармонија.

„и темна м’гла земја покрива,
 мразој и снегој, и пепелници“ → метафора → декодирање → незаинтересираност на руската културна јавност за печатење на Зборникот.

„силни ветришча и вијулици“ → метафора → декодирање → празните зборови и ветувања за печатење на Зборникот.

● Разгледај ја табелата со извадоци од песната!

пејзаж	рационална состојба	емоционална состојба
мрачно угревајат	мисли темни	мрак м’ обвива
мрачно с’нцето светит	в други страни ќе си побегнам	в грди студој
с’нцето светло угревајат	ќе побегнам на	зората греит наши места душата
небото ѕвезди посевајат	ја да си идам	по срце в кавал да свирам
мрачно и мрак	на п’т далечен ја ќе се стегнам	
мразој, снегој, пепелници	орелски крилја как’ да си метнах	

● Зборовите во колоната пејзаж (силни ветричша, вијулици, м'гли, мразој, с'нце светло зајдвиг, бистро езеро сино темнеат, божева хубавина) групирајте ги според атмосферата што ја создаваат! Ќе добиете контрастна атмосфера – поетска слика.

● Рационалната состојба го искажува поетовиот спомен и копнеж. Како?

● Емоционалната состојба е комплексна. Коментирај ја!

□ Обиди се да заклучиш!

- Што влијаело врз формирањето на неговиот поетски лик?
- По што копнее лирскиот субјект во песната „Т'га за југ“?
- Како е опеан родниот крај, а како Москва?
- Кои изразни средства се застале во песната?
- Спореди го јазикот на оригиналот со препевот на современ македонски јазик и на твојот мајчин јазик.
- Од какво значење е поезијата на Константин Миладинов за современата македонска поезија?
- Зошто понекогаш во книжевните преводи (препеви) има извесни јазични отстапувања од оригиналното писмо на кое е напишано делото?
- Идентификувај ги метафоричните стихови кои ја градат контрастивната слика на релација овде: таму.
- Во кои стихови е изразен хедонистичкиот копнеж на поетот.

□ Запомни!

- Константин Миладинов е основоположник на македонската уметничка поезија.
- Редактор на *Зборникот* и автор на Предговорот кон истиот.
- Фанатичен борец за национално и културно еманципирање на македонскиот народ.
- Афирматор на македонското фолклорно богатство.
- Прв раскинува со долговековната, црковно-поучна, канонска традиција, внесувајќи интимни мотиви и свежи лирски тонови во македонската поезија.

Во чест на Браќата Миладиновци секоја година во нивниот роден град се одржува поетска манифестација „Струшки вечери на поезијата“, на која учествуваат реномирани поети од целиот свет. Традиционално манифестацијата започнува со поетско читање на антологиската песна „Т'га за југ“.

□ *Размисли и осознај!*

„Лето... Полношт... Сегде тихо, глухо сегде,
Људи спокојно си спат.
У един несрекен само, далеч негде
Сиви му очи ток бдат.
Во висока кашта, во широка стаја,
Д’лга, пред’лга, је сам.
Опколен с книги от краја до краја,
Шетат и мислит он там.
Сон не го хваштат и в безсоница тешка
Стаја си мерит сос крака...“

(од песната „Безсоница“)

● Овој извадок е од песна чија содржина по психо-емотивните слики е слична со поема на познат германски романтичар. Кој е тој и која е сличноста?

Рајко Жинзифов е современик на Константин Миладинов и Григор Прличев, национални трибуни кои дале голем придонес во културно – националната преродба на македонскиот народ и македонската книжевна историја ја збогатила со нови жанрови.

Роден е во Велес во 1839 година. Потекнува од богато и угледно семејство кое било воспитано во елински дух. Првите сознанија за животот и просветата ги добил придружувајќи го татка си, кој бил учител по професија. Во 1856 година во Прилеп се запознал со Димитар Миладинов, кој кај него ја рабудил словенската народна свест и го поттикнувал кон преродбена дејност. Со залагање на Димитар Миладинов и Партениј Зографски добил стипендија за школување во Москва на Историско-филолошкиот факултет. Во новата и понапредна словенска средина соработувал со македонски и бугарски студенти, особено со Константин Миладинов, кому му ги дал сопствените собрани фолклорни материјали и оние од Димитар Миладинов. Активно соработувал во неколку списанија со текстови во кои известувал за тешката општествено-културна положба на својата татковина, надевајќи се дека словенските браќа ќе помогнат во борбата за ослободување на Македонија. По завршувањето на студиите работел како професор во московските гимназии, истовремено развивајќи богата писателска и публицистичка дејност. Во Москва останал до крајот на животот, 1877 година.

Литературното творештво на Жинзифов го сочинуваат:

- 39 песни;
- поемата „Крвава кошула“;
- расказот „Прошедба“;
- куса биографија за Браќата Миладиновци;
- статии објавувани по московските весници;
- преводи од руската литература и др.

Во песните доминираат: родољубивиот, рефлексивниот, социјалниот, историскиот и други мотиви. Романтичарскиот дух доминира во песните: „На чужина“, „Глас“, „Безсонница“. Во нив ја опева својата животна опсесија – да му служи на својот народ, иако е далеку, но не за него во туѓа средина. Сенародната болка е и негова, таа допира до неговото тажно и болно срце. Како изразит индивидуалист лирското јас открива личност со неостварени илузии, со длабоко разочарување. Како панславист се надевал на подршката на истомислениците, но наишол на индиферентност и себичност.

- Идентификувај го мотивот во стиховите што следуваат:

„Затоа ја сам себе ненавиждам, не љубам,
Че години си млади безполезно ја губам,
Че ја мајка си љубех, а ја неја оставих,
Че ја љубех сестра си, ја и неја забравих,
Че ја често си казвах: ја сум слаб и безсилен.
Та ја младост искахих все намрштен, ухилен.
Ненавиждам ја себе, че изгубих јунаштво,
Че през толку години не спечалих богатство....“

(од песната „Сам себе си“)

ОХРИД

Ја в полношт мрачна, беззвездна,
Боже, на високо место,
С с'лзи во оч, с душа жедна
За Охрид ја мислех често.
За Охрид, столица духовна,
За тепла вера тогашна,
Как с народна дума свободна,
Как с душа чиста, безгрешна,
Климент славјанска молитва,
Божјо предаваше слово,
Во Охрид, во старата црква
Сос облекло Кирилово.
Как на свој јазик народен
Проповедал кротко, мило,
Дух на љубов, дух свободен,
Он кадејќи сос кадило.
Он в црква с љубов, с смирење
Он свое словенско стадо
Сос Кирилово учење
Напојвал старо, младо.
И как народ громогласно
В стара црква охридска
Произносеше согласно
Он молитва си славјанска.
И сега, о боже, често
Сос очи влажни, с'лзиви,
От това високо место
Праштам ти топли молитви
Пастир прати им духовен
Да пасит славјанско стадо,
С дух народен, дух свободен
да утешит старо, младо.
„... Јунак има, но он небогат,
У него нема доста имот,
Да може он да појдит в град
При рој си зол фанариот.
Да си продаде всички овци,
Сос хилјади три или пет,
Да купит от црковни венци,
Да искат да не ет проклет.

Видете го! Он старец орач
Сја трудит он и ношт и ден.
Далеко сја слушат негов плач,
Но все работат не му ет лен.

Не знаит празник ни доб'р ден
Че уж не ет божји човек,
За него бел ден ет чрн ден
И чрн ет негов краток век.

Обелели косми и брада,
Как сухо дрво станал сух,
А што он добил, каква м'зда
Това ли, че он нем и глух?

Он слаб, он грбав, кожа и кост,
В очите му с'лзи и плач,
И пак ет доб'р, нема злост
наш селанец, клети орач.
За кого готвит негов труд с пот,
Кому он дават свој имот?
на агата и в царев град
И на хит'р зол фанариот..."

(од песната Гуслар в собор")

ГЛАС

Далеч от баштина, далеч од роднини,
не во чужда за мене земља,
В полјани кичести, зелени долини,
Самичак в пладнина шетам ја.
Ја сја расхождам, но на душа ми тешко
И јадни мисли мене борат,
И мене стават то студено, то жешко,
И чувства то гаснат, то горат.
Ја искам сенка, ја искам прохлада,
Душевна ја искам тишина,
Че клето ми срце доста вече страда,
И сја нагледа всекаква злина.
Коварство сос бедност, сос гордост лукавство,
Сон мртов, глупава простота,
Љубов на слова и слога без братство,
И хитрост, лажлива доброта.
„Безумец, безумец, душа ти ленива, –
Ја чух невиден и таен глас –
Спрегни плуг за забораената нива,
Че блиска ет доба, близок ет час,
Стани, земи остен в раце, работај
и ден и ношт, сос труд, сос пот,
Истреби трње, исчисти троскот, изорај,
Бесплодна нива да дадит плод.
Стани, безумец, сос молитва горешта
Ти клетва дај, стори си крст,
Стани ти, иди напред, иди на срешта,
Не бој сја, бој сја божиј прст.“
– Готов сум, сја к’лнам, да изорам нива,
Кажи, кој си ти, невиден глас?
„Чуј! – загрме, глас сја отзива –
Ја сум божиј гнев, народен глас.“

Мотивско–стилска анализа на песната „Глас“:

Жанр: поезија, песна.

Структура: слободен стих (32 стиха).

Основниот мотив во песната е рефлексивно–родољубивиот.

Во почетните стихови се открива психичката состојба на лирското јас, кое е во состојба на длабока резигнација поради неосвоените идеали.

Иако се наоѓа во словенска средина, сепак се чувствува осамен, разочаран, гневен, со длабока душевна болка.

Во средишниот дел лирското јас се наоѓа во тешка халуцинантна состојба, во која му се јавува еден таинствен глас, кој го разбудува од сонот и низ метафоричниот исказ го насочува кон активност која ќе му донесе добрина на народот.

Условно кажано во првиот дел од песната, лирскиот субјект е песимистички расположен и пасивен, а во вториот мотивиран од тајниот глас, се раздвижува и е спремен да дејствува во името на идеалот – слобода на својот народ.

- Направи попис на тропите во песната.

Поетски константи!

- Нихилистички став кон животот.
- Меланхолично–песимистичко расположение поради неостварените идеали.
- Самообвинување поради неможност да му помогне на својот народ.
- Гетеовски интонирани стихови во кои се открива типот на „излишен човек“.

□ Задачи:

● Идентификувајте ги стиховите во песната „Бесоница“ во кои се присутни горенаведените константи.

● Коментирајте ја психо–емотивната состојба на поетот во временските интервали во песната означена со зборовите:

ПРОШЕДБА (Женидба на последниот син)

... Когато ми влегохме в к'штата на старејата Стојана, најдохме всичко домаќинство в к'шти. Домаќинството не мало и не големо, а околу триесет души: старец с бабата, осум синове, шест снахи, а другите внуци и внуки. О, боже, как мило, та как весело да гледаш на такво домаќинство. Току што ми влегохме и цел табор најде сја на нози.

– Добро утро, дедо Стојане! За многу години – рекохме ми.

– Дал Ви Бог добро, синко! Дал Бог добро, баче Здраве! – сја раздадох гласове. – Повелите! Повелите! Овде, овде! Маро мори, скоро две перници – викнаха неколку гласове. Тој час донесоха две перници в'лнени, ткаени дома и напл'нети сос слама; свиха ги на две, че ми бехме облечени по последната мода, т.е. по френски: в бели панталони, бел сјуртук, бел копринен вратник, ниско фесче мецидие, накитени, напомадени... Кога ми седнахме, малките дечиња хванаха да сја смејат, че нас тесните панталони не пуштаха да седнеме свободно, а едно од них, види сја, че беше поостроумно, викна:

– Штрк! Штрк! – и сја раздаде громак смех между дечињата,

– Ах ти, песји сину! – извика старец'т. – Хванете го, мори.

Детето побегна вонка, по него и другите дечиња. Ми усмирихме стрец'т да не сја срдит, че детето стори това, което треба како дете.

*

– Гледате ли, Бог даде ми шестмина синове: времја дојде, ожених ги, добих си шест снахи: Грозда, Цвета, Петкана, Ѓурѓа, Велика и Ружа; а знаете ли колку сет ск'пи мене они? Ск'пи, многу ск'пи. Колку влакна на главата, толку грошове с'м дал. Е синковци, у мене беа цело стадо овци, цело стадо крави, а камо ги? Летнаха, продадох ги, за да оженам синовете си. За венчавање по хиљада, та на дјакот стотник, на питропот му двесте, на градскиј'т стареја педесет, кому двесте, кому триста и петстотини... Сја згоди од них една е бегалка; побегна она за сина ми. Ношт беше, кога обата, син ми и снаха ми, сја јавиха у мене. „Татко, велит, најдох си жена, не биди лут, венчај нас. Ја неја милувам, а ако не, ќе побегнам, каде очи ми гледајат.“ – „Татче, велит момата, ја ќе ти бидам снаха. терај ме, биј ме, убиј ме, от праг'т вонка не излегувам.“ Бог да ет на добро, казвам ја, да подумаме синко. „Не, нема думање, велит син ми, сутра право в град, право у владиката, давај што ќе даваш, венчај нас.“ Станах синковци, утрот рано, натоварих магарето с четири гуски и едно прасе и право в град. В град купих две оки тутун, две оки кафе, та пет оки шеќер и право при владиката. Влегох при него, паднах на земља, поклоних сја и целивах му рака. Благословите, велах ја и наредих даровите.

– А чорбаџи Стојан – велит он – хош гелдин, хош гелдин, не вар, не јок (или: Добро дојде, што има, што нема)?

– Ништо! При вашите молитви всичко здраво, живо, всичко харно. Така и така, в к’штата ми бегалка; искат да сја мажит за сина ми; каков ќе биде вашиј благослов? – Он, синковци, плесна рацете и влезна питроп’т комуто рече:

– Папа Коста, сор шуну не дејур, не истејур (или: Прашај го него што вели и што сака).

Ја расказах му всичката работа, а он на владиката. Пом’лкнаха они, подумаха, проговориha помежду си на турски и не по нашински. „Слушај, рече ми поп Костадин, слушај, Стојане. Владиката велит да донесеш и момчето, и момата, да видит искат ли сја они; че инаку не дават закон и тогај ќе дадит благослов. Ходи со здравје сега, Стојане, а утре дојдете со момата и момчето!“ На к’со, синко, на другиј ден пак се јавихме при владиката. „Искаш ли, мори, да се мажиш за него?“, „Искам, велит момата“, „Не насила ли те зеде, не те ли измами?“ – „Не, отче попе. Бог ми душа ја сама побегнах по него“. Тогај синковци, враг ги знаит, како направиха, донесоха един селјанец од моминото село, којто каза, че син ми на сила измамил момата.

– А? Ѓурдун му не турлу иш имиш? Олмаз? (или: Гледаш ли, што работа е ова? Не бидува!) – намухри си веждите, а на питропот му проговори нешто не по нашински, не по турски.

– Не биват, Стојане, не биват – рече ми поп Костадин – закон не дават, че закон искат мир и милост, а не сила.

– Еј, синко – тогај рекох на сина ми – гледаш ли, че не дават закон?

– Как не дават закон, кога закон искат мир и милост, а ми сја милуваме; ево момата нек ја питајат. Бог и душа, Ружо, кажи право, милуваш ли мја?

– Ја ако не го милувах, отче попе – рече момата – не бегах по него; сја турчам, ама не го оставам.

– Давај што ќе даваш, татко, назад не оставај – рече син ми.

Пулит сја владиката, пулит сја питроп’т му.

– Беш бин грош, башка турлу олмаз; истемесе вурун шу диснози бранга да (или: Пет илјади гроша, или не бидува; ако не сака, мавајте го по нозете во пранги).

– Не биват, дедо Стојане, не биват, закон не дават, но с негов благиослов всичко биват. Пет хилјади гроша и все к’ бидит.

– Ск’п му е благослов’т, отче попе, да му имаме молитвата. Гледат Господ, отче попе, грехота ет. Сиромаси лјуди, селјани, дека ќе најдам толку сребро. Владиката зимат шеснајсе за прва свадба, триесет и два за втора, педесет за трета, а за мојава че ет бегалка, нека земит сто.

– Бир к’рм’зи ахче ашаја олмаз. Беш бин, башка турлу олмаз. Дишари шу каллин кафали (или: Една црвена лира, подолу не може.

Пет илјади гроша или не бидува. Надвор ти, тврда главо! – И треси сја брадата му, треси сја како прчка. Излегохме вонка. Думахме, синовци, мислехме, пустихме, шутихме: плачит момата, плачит и син ми.

– А што, татко, – рече син ми – или давај што ќе даваш, или ај да си појдеме, ќе живејме невенчани.

– Залудел ли си, синко? Ни татко ти, ни дедо ти, ни прадедо ти не имале жени невенчани, к’де сја чуло, разбрало мом’к невенчан да бидит... К’де сја чуло, разбрало пет хилјади гроша за венец?

– А што ви по пустина говорите – рече поп Костадин – или пуштете момата, или пет хилјади гроша, или ќе изгните в железа като пси, ако ожениш сина ти без венчавање.

Старец’т не штеше вече да раскажуват, но молбите мои и Здравеви го натераха да досвршит.

– Дајте от лјутата, г’рлото ми сја исуши. Да би змија лјутица; – и не договори. дадохме му превареница и пак почна да раскажуват так:

– Мислех, мислех, чеда мои, па сја домислих. Нема што да сја чинит. велам сам себе си. Нагоре високо, надолу д’лбоко, надесно планина, налево река. Гледам невестата и момчето плачат кутрите, плачат дори х’лцкајат. Ех, рекох си, летнаха овците. Мили овците, помило е чедото.

– А што, велјам сину, да продадеме овците? – „Как знаиш, татче, така направи, твоја стока сет, а ја момата не оставам и ќе хватам к’де очи гледајат“. Тогај обрнах сја на питроп’т.

– Отче попе, велјам, не биват ли подолу? – „Не, велит, никак!“ – Отче попе, хилјада! – И не погледнуват. – Отче попе, две хилјади! Сја насмехна. Но, пак нахмури си лицето и налјутено ми сја опули и проговори, че многу слова говорат на воденицата, а овде едно, та к’со, пет хилјади. Ох, как беше тешко на душата ми! Подумах – да... И после нека ет жива планината, нека ет здрава шумата. но нешто ми шепотеше: „Зима ет силна, шума нема... Господи, прости ми!... Ех, чеда, многу ви додевам сос моето б’рборење... А треба да ви докажам; простете ми, че ќе ви докажам коекако, надве-натри. Гледате ли? Брадата ми сосем обелела. И от што?... Имаме Бога! Најпосле, чеда мои, паднах на колена, целувах му полата. – за име Божјо, отче попе, сврши ми работата; ево три хилјади; повече жив Господ, нема; што ќе чинам така било речено, земи, отче попе, три хилјади. – Тук питроп’т сја насмехна и влезе при владиката. Плујнка не сја исуши и викна нас при него. Биват, не биват, закон не дават, но закон с’ негов благослов сја променуваат. – „Нека сет благословени младоженците, рече владиката.“ Така, синко, сос триста сили, сос триста м’ки ожених последниј’т син. Помнете ги мори? А! Молчете, а сто овци и пет крави с’м дал за вас! Ова е цвеќе спроти тоа, кое с’м претпел на овој бел свет... Ех, Бог нека проштева!... Така било писано да трпиме за наши грехози!

Расказот „Прошебда“ говори за бескрупулозната експлоатација на македонскиот народ од страна на грчките фанариоти. Темата е реалистична и ги открива впечатоците на авторот од прошетката до селото Врбјани, еден летен ден. Расказот му е посветен на Димитар Миладинов. Пред посветата се наоѓа мотото „Зол трн, зла копачка“, алегоричен исказ со идејна порака – за да се ослободи народот од злото, тиранијата треба да се уништи.

Раскажувањето е испреплетено со дигресији во кои авторот ги изнесува своите размислувања за:

- состојбата на црквите по селата;
- за грчкото влијание што го шират поповите и за продирање на европската мода по градовите.

За него народниот бит, обичаите, носијата, фолклорот се белези по кои македонскиот народ се разликува од другите словенски народи. Иако композициски и стилски расказот нема голема вредност, од книжевно-историски аспект тој е значаен како прв од тој жанр.

□ Обиди се да заклучиш!

- Објасни ја жанровската определба расказ–репортажа.
- Според расказот каква е општествената, културната и економската состојба во македонските села
- Каков тип на нарација применува авторот?
- Откриј го ликот–наратор.

□ Запомни!

- Жинзифов е претставник на Романтизмот и Перодбата во Македонија.
- По завршувањето на студиите во Москва активно работи како поет, публицист, научен работник.
- Индиректно се обидува да придонесе за национална и културна еманципација на македонскиот народ.
- Во поезијата се рефлектира песимизмот поради тешката културно–социјална положба на македонскиот народ.

□ Размисли и осознај!

- Што знаеш за личноста на Скендербег? Кој македонски автор бил инспириран од историските настани поврзани со личноста на Скендербег?
- Што знаеш за автобиографијата како литературен жанр?

Григор Прличев е најзначајниот македонски писател од периодот на Преродбата. Роден е во Охрид во 1830 година. Потекнува од сиромашно семејство, па неговите родители биле принудени да работат по куќите на богатите. Тие набргу починале, а семејството се соочило со тешки социјални проблеми, кои кај него ќе развијат чувство на длабока омраза и револт кон богатите. Говорејќи за тој период од својот живот, во „Автобиографијата“ ќе каже дека станал „буден и страстен член на опозицијата“.

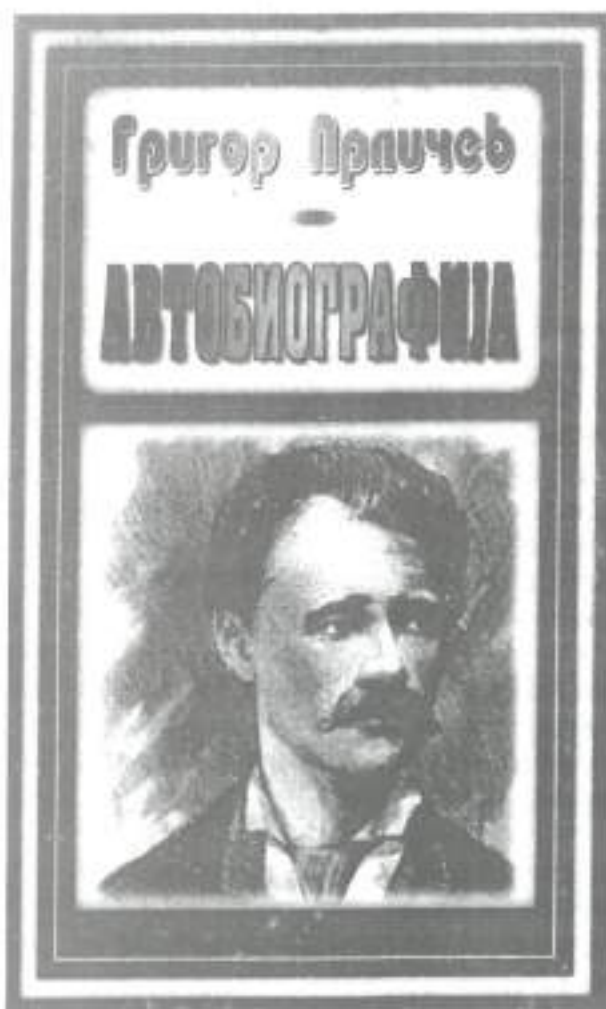
Школувањето го започнал во родниот град, но не бил задоволен од учителите на кои им биле непознати педагошките правила, па затоа постојано ги менувал. Со посолитно образование се здобил кога за учител во Охрид дошол Димитар Миладинов. Извесно време работел како учител, а веќе во 1849 година заминал на студии по медицина во Атина. Студиите не го интересирале, па затоа паралелно со посетувањето на предавањата се интересирал за литературата и пишувањето. Афинитетот кон уметничкиот збор дошол до израз на еден анонимен книжевен конкурс во Атина, на кој учествувал со поемата „Сердарот“, за која ја добил првата награда, бил овенчан со лавров венец, бил прогласен за „Втор Хомер“, добил парична награда и му била понудена стипендија за школување во Оксфорд или Берлин, но под услов да се откаже од словенското име.

Набргу дознал за смртта на браќата Миладиновци, се вратил во татковината „за да ја одмазди нивната смрт, да се бори против фанариотите за исфрлање на грчкиот јазик од училиштата и црквите“. Со тоа ја навлекол омразата на фанариотите, кои почнале да го напаѓаат и обвинуваат, па извесно време живеел во Солун, а потоа се вратил во Охрид, каде што работел како учител сè до својата смрт во 1893 година.

Сакајќи да му помогне на својот народ, дошол на идеја да создаде звезднички јазик за сите Словени, т.н. општословенски јазик, односно словенски есперанто. Тоа е една голема лингвистичка утопија, во која Приличев верувал, дури на тој јазик ги препеал Хомера, „Сердарот“ и „Скендербег“, за што бил остро критикуван.

Во однос на литературната дејност „Автобиографијата“ е значајна, зашто со неа расветлил една важна епоха од историјата на македонскиот народ.

Со поемата „Сердарот“ ја издигнал македонската поезија на европско рамниште. „Скендербег“ е јуначки еп во кој е опеано херојството на албанскиот јунак од 15 век, Скендербег.

СЕРДАРОТ

(‘Ο’ Αρματολός)

1.

Пискотници се слушаат од Галичник во Река.
Што тешка несреќа ги збра
и мажите, и жените, та гласи тажна ека
и навева сал коб и зла?

Дал’ град полињата житородни ги беше фатил?
Ил рој од скакулци се вдал?
Дал’ султанот арачлии предвреме беше пратил
Да збира арач лут без жал?

Ни град полињата житородни ги беше фатил,
ни рој од скакулци се вдал,
ни султанот арачлии предвреме беше пратил
да збира лут без жал.

„Та Кузман, јунак славен, падна убиен од Гега,
тој сердар прочут падна в бој
и ќе ги гази пљачкашот планините ни сега,
а да ги брани нема кој...

Земјоделци, служители на Деметра, баш така
шепотее за гласот зол;
а жените, штом чуја, писнаа од силна мака
и коси корнеа од бол.

А гласот растеше и голем стана, та се дигна
ко Бореј, брзокрил. За час
во сите близни села толку бргу, ене, стигна
тој несреќен и кобен глас.

Вдовиците и бедните, ги гледаш, солзи леат,
и момите – за света чест.
А земјоделците ко втрештени од ровја беа
на таа толку жална вест.

(препев: Георги Сталев)

СЕРДАРОТ (‘Ο’ Αρματολός)

1.

Се пласти плач над Галичник! Зграгорена е Река!
Каква ли голема беда
Насобра мажи и жени: се вреска и се вреска,
Жаловни песни се редат?

Градушка жита ли кутна? Скакулци рој ли се сјати
Низ малцородниот терен?
Или пак султанот моќен плипот арачлии пратил
Вергија скудна да збере?

Не беше градушка силна: не беа скакулци в јата;
Ниту пак султанот втера
Џган од арачлии лути да тропаат на врата
Вергија тешка да зберат!

Геги го убија Кузман, нашиот сердар стасит,
Големо зло ни се стори.
Отсега занапред нога албанска ќе ги гнаси
Нашиве сенчести гори.

Вака зборуваа редум, кога ја слушнаа веста,
Слугите на Деметра –
Фатија бузи да гризат, да думат и шестат,
За бол да подизветрат.

Гласот се крена и летна раскрилен ко Бореј,
Ко птица небо што мрешка.
Насколу се порасчу, со лет на најбрз орел,
Вест за загубата тешка!

Очи насолзија сите: аргатите, чобаните,
Устата им се вкleshти –
Останаа подзинати вдовиците, селаните...
Молњата чунки ги втрешти!

(препев: Гане Тодоровски)

За поемата „Сердарот“, во оригинал на грчки јазик „О арматолос“, Прличев е инспириран од тешкиот живот на Македонците од западните делови на Македонија, кои биле изложени на суров терор од страна на Гегите. Па, дури и турската власт, за да го заштити населението од грабежите, организираше единици кои ги прогонувале разбојничките банди. Со своето јунаштво особено се истакнал сердарот Кузман Калидан, кого народот во знак на благодарност, го опеал во народните песни. Значи, непосредна инспирација на Григор Прличев му била народната епска јуначка песна за Кузман Калидан. Основната тема е борбата на Македонците и нивните напори да го заштитат голиот живот од суровите напади на Гегите.

Структурата на делото ја чинат 912 стихови, организирани во 228 катрени.

Според жанровската определба, тоа е историско – јуначка (херојска) поема.

Епските елементи ја определуваат локализацијата на дејството во 30-те години на 19 век во Галичник и Река.

Ликови-носители на епската нарација се: Неда, Кузман Калидан, Гегите, Марија.

Темата е поврзана со убиството на Кузман Калидан, заштитникот на населението во галичко-реканскиот крај.

Тематско-мотивски и версификациски очигледно е влијанието од македонската народна поезија.

Во однос на стилските карактеристики се забележува влијанието на Хомер преку употребата на сложените епитети, грчката митологија, описот на оружјето, двобојот и градењето на ликовите.

Романтичарските елементи се препознаваат во поетските слики, во кои е опеан националниот херој кој се бори за слобода, глорификацијата на јунаштвото, функцијата на сонот, глобалната патетична атмосфера, национално-патриотскиот занес.

Глобално фабулата ги опфаќа следните настани:

Ефектна словенска антитеза.

Митски опис на панихида.

Опис на Неда и нејзиниот сон.

Гегите го донесуваат мртвото Кузманово тело.

Кажувањето на најстариот Гега.

Двобојот меѓу Махмуд и Кузман.

Опис на Кузмановата смрт.

Утеха од непријателот.
 Ветувањето на непријателот и заканата на Неда.
 Ритуалот на капењето и облекувањето на мртовецот.
 Тажачката на Неда.
 Семејната историја на Калиданови.
 Општата жалост за Кузман Калидан.
 Трагедијата на Марија.
 Идиличен опис на пејзажите.

Поетските слики се создавани со употреба на две стилски постапки: епска визија и лирско-меланхоличен тон, кои обединети ја градат драмската тензија.

Оригиналот е напишан на грчки јазик, а подоцна Прличев го препеал на „словенски есперанто“.

Атрибути на ликовите:

Кузман Калидан	Неда	Гегите	Марија
јунак	храбра	пљачкаши	тивка
заштитник	чесна	немилосрдни	верна
силен	решителна	убијци	искрена
храбар	чувствителна	самокритични	вљубена
чесен	издржлива		

Симболиката на ликовите:

- Кузман е симбол на јунаштво и праведна борба.
- Неда е симбол на благородна, храбра и чесна мајка.
- Гегите се симбол на суров непријател, но и со почит кон јунаштвото на непријателот.
- Марија е симбол на голема верност.

□ Задача:

● Од зборовите атрибути формирај реченици, а од нив кус текст преку кој ќе ги карактеризираш ликовите.

□ Обиди се да заклучиш!

- Толкувај ја функцијата на сонот.
- Идентификувај ги: романтичарските, хомеровските и фолклорните елементи во поемата.
- Во кои поетски слики ја препознаваш митската симболика?
- Опиши го физичкиот изглед на Неда.

„Автобиографијата“ е прво дело од тој жанр во македонската литература. Напишана е во проза, на словенски есперанто. Нарацијата опфаќа временски интервал од раѓањето на авторот до 1885 година, кога бил учител во Солун. Истакнувајќи ја својата борба против грчкото духовно и турското политичко робство, Причев дал податоци и за општествено-политичките и економските услови во Македонија. Во воведниот дел нè запознава со членовите на семејството и социјалната положба, школувањето и тогашните училишни услови, оддавајќи му благодарност на својот учител Димитар Миладинов. Сиромаштијата и тешкиот живот ќе го придружуваат во детството, а особено импресивно раскажува за мајка си, Марија, која подоцна ќе биде прототип при градењето на ликот на Неда во поемата „Сердарот“. Периодот, кога работел како терзија и учител, го опишува во куси црти, а поопширно се задржува на престојот (студиите) на Медицинскиот факултет во Атина, за љубота кон литературата, за чувството при прогласувањето на победникот на поетскиот конкурс од страна на членот на комисијата, Рангавис. Следува неговото враќање во Охрид, каде што ја продолжил борбата, затворањето во Охридските зандани, судирите со грчкиот владика Мелентиј и бугарскиот Натанаил. Прогонет и разочаран заминал во Бугарија, каде што жестоко ќе биде нападат од бугарската критика за препевот на „Илијадата“ на словенски есперанто. Од Софија заминува да учителствува во Битола и Охрид, па во Солун, каде што ја отпечатил „Автобиографијата“.

„Автобиографијата“ на Причев е значајно дело од уметничка и од историска гледна точка. Компонирана по хронолошки ред, таа изобилува со многу интересни епизоди, настани и размисли на авторот кои ги надминуваат рамките на личното и добиваат поуниверзално значење. Со големо мајсторство авторот изградил неколку интересни ликови, како што се: писателовата мајка, неговиот дедо и многу други, како вистински родољупци, така и предавници, експлоататори, поробители, целати и др. Кажувањето тече лесно и привлечно, тонот е ту лирски, ту баладно

стравотен, во зависност од карактерот на настанот, дијалогот е жив и осмислен, а описите сликовити. Освен тоа, „Автобиографијата“ има историско значење, бидејќи предава слика на еден подолг период од македонското минато, во чие средиште се наоѓа борбата на македонскиот народ против грчкото влијание и турското ропство.

ОД „АВТОБИОГРАФИЈАТА“

1.

Колку и да е дрско да уверува човек дека е рожба на едикото (секој не може да знае чие е семе), верно е меѓутоа дека сум син на Ставра Прличев и Марија Ѓокова, родители доста сиромашни, но чесни.

Роден сум во Охрид на 18 јануари 1830 според едни, 1831 според други. Затоа и ретко споминам дати: до вчера ниту на ум ми идело да пишувам историја; притоа честите настали на мојот дом од страна на власта уништија многу мои ракописи. По малку умре татко ми и ме остави шестмесечно младенче заедно со други двајца браќа и една сестра, сите маловозрасни.

Дедо беше земјоделец, висок и белобрад старец, но трудољубив. Секоја сабота просеше милостина за затворениците. Во тие милостини, можеби, имаа значително учество и неговите внучиња.

Бев одвај четиригодишен, кога дедо ми набави еден грчки буквар по најстарата метода и ме изучи на имињата од буквите: алфа, вета и др., коишто ги распознавав за неколку дена. Но кога почна да ме учи на срицање: вета – алфа = ва, вета – епсилон + ве, таквото учење ми се виде сосема чудно и си мислев со слабиот мозок: како е можно два цели збора да се рамни на еден слог? Се разбира, тоа беше мисла неизречена со зборови. При сето тоа, за неколку дена ја победив оваа тешкотија. Многупати мајка му велеше на дедо:

– Ама што се мачиш со ова нипје (детуле)? Можит ли тоа сега да се научит на што да јет?

– Молчи ти, велеше дедо, ти ништо не знаиш. Је гледаш ли кукава моја? По својата смрт требеше да ѝ је остаам на сестра си, зашто ти си харич и немаш средства да ме гледаш како што ме гледат таа. Но, знаиш ли ти кому ќе ја остаам? Никому, никому – освен Григуру!

Дедо ми беше очаран кога му читав. Секоја вечер ми носеше по еден симит од две пари...

... Дедо кога виде дека слободно читам, ме одведе на училите и, според обичајот, му донесе на учителот на име Апостоле, еден салтар локуми и една шарена крпа и си отиде. Во училиштето, старо здание кај гробиштата, немаше ни столови, ни клупи, само две долги и дебели греди.

Таму учев две години речиси без никаква особена случка. Кога ќе напаѓаше снег изобилно, дедо идеше на училиште, ме земаше и ме донесуваше дома: јас бев секогаш необуен.

2.

... За да пишуваат, учениците го креваа десното колено и на него ја ставаа хартијата; а левото колено, свиено, им се опираше на душмето. Кога зедев да пишувам, перото ми се виде најтешка мотика; изобилни потови ми течеа по телото како да бев орал везден без починка. Учителот никогаш не ми рече како се држи перото, зашто и нему не му беа кажал. Така и до денеска е многу грозен начинот по кој го држам перото. По цели месеци јас не сакав да пишувам, и учителот не ме забележи или се правдаше дека не ме забележува. Еден ден, меѓутоа, ми рече:

– Камо ти писмо?

– Даскале, фатив да пишам, ама многу, многу се испотив и затоа остаив.

– Ти не си потен, бре пес? И одамна ти писмо не си дал.

Така рече, ме кутна наземи, ми ги кладе нозете во фалаката и ми удри, без една четириесет. Веднаш се извлеков од училиштето, се врткав по улиците до пуштањето на учениците, та дури после потоа се вратив дома си, но не им реков ништо на домашните...

14.

Тргнав и во август 1859 пристигнав и се запишав во втора година по медицина, но се разбира пишував и стихови. Тогаш бев ја започнал својата поема „Ο' Αρματολός“ („Сердарот“). Знаев дека требаше на испитната комисија да ѝ се предаде поемата најдоцна на 13 февруари, но не знаев дека потписот на авторот треба да се наоѓа во затворен плик над кој ќе фигурира еден од најдобрите стихови од неговото дело. И така ја предадов (поемата) потпишан просто: Γ. Σ. Π.

На 25 март 1860. претседателот на комисијата г. Рангавис, пред многубројна публика, зеде да ги оценува претставените поеми, почнувајќи од најслабите. На чело на публиката фигурираа г. Орфанидис, признат и овенчан поет, и Вернардакис, професор по филологија, обата светло весели и тврдо уверени дека ќе го добијат венецот или барем паричната награда.

За мене како и за безбројните други гледачи, стол, се рабира, немаше. Но кога Рангавис рече: „Најпосле имаме една поема многу помала од другите и со наслов „Ο' Αρματολός“, тогаш усетив во себе една неописива возбуда каква што никогаш не сум чувствувал. Тогаш никој не би ме познал: бев вон од себеси. Очигледно, мој беше венецот...

... После Рангавис укажа на некои недостатоци на „’Ο’ Αρματαλός“. Друго бранување противно на првото. После му загрева во устата звучни пофалби какви што никогаш не биле чуени за изминативе десет години на поетскиот подвиг – трето најсилно и убиствено бранување.

Долго, дури и непријатно би било да пишувам сè што се кажало за „’Ο’ Αρματαλός“ на тржеството и после во весниците: не стигнува цел том...

15.

... Турив основа на друга поема, неспоредливо поголема од „’Ο’ Αρματαλός“ и под наслов „Σκηνδερμυεΐς“ („Скендер-бег“). Врз неа работев речиси една година. Но, не знам од каква причина, празникот на поетите којшто од 1850 до 1860 се празнуваше редовно секоја година, не се отпразнува во 1851 година.

22.

... Не поминаа многу месеци кога почитуваните членови на цариградското „Читалиште“ ме поканија да ја преведам „Илијадата“...

... Си реков: „Ќе направам друга Илијада“. Ја зедев целата бугарска „Илијада“ и ја фрлив в огниште и тојчас ја голтна огинот. Само двете први песни останаа печатени во периодичното списание „Читалиште“.

Сега веќе почнав да преведувам во друг стил и ги употребив сите падежи и причастиија. На пример:

*Пеј ми, Музо, гнев неукротимиј
Ахилеја Пелеева сина.
Гнев кој Гркам много бед устроил,
В ад н изринал много душ иројских,
Плот их зделал псов и птиц играњем.
Зевсова сја волја савршила.*

Знам дека овој превод не мириса многу на бугарски. Но, бидејќи сум слаб во бугарскиот, тој не можеше да стане инаков.

□ Запомни!

● „Сердарот“ е херојско-јуначка поема за која Прличев ја добил највисоката награда на поетски конкурс во Атина во 1860 година.

● „Скендербег“ е херојско-јуначки еп.

● Прличев ја реализирал замислата за создавање на словенски есперанто.

● „Автобиографијата“ има литературно-историско значење.

□ Размисли и осознај!

- Потсети се на поделбата на народните приказни.

Во првата генерација преродбеници, собирачи, публикувачи и афирматори на македонското фолклорно богатство припаѓа и Кузман Шапкарев. Осознавајќи го неизмерното богатство на народното творештво, сериозно се зафатил со негово проучување, при што го открил непресушниот извор на народните пејачи, чии креативни можности не заостануваат зад оние на другите народи. Во нив открил специфики кои го градат македонскиот национален индивидуалитет и креативен дух. Тој, исто така, е и еден од првите учебникари, бидејќи заедно со Партениј Зографски, Ѓорѓија Пулевски и Димитар Македонски се истакнал како автор на првите учебници. Развивајќи ја фолклористичката и учебникарската дејност, бил една од највлијателните личности во периодот на Преродбата и Романтизмот во Македонија.

Кузман Шапкарев е роден во 1834 година во Охрид, во сиромашно занаетчиско семејство. Образованието го започнал во келијно училиште, а потоа го продолжил кај својот вујко, кој бил страстен фолклорист и кај него го запалил жарот за вклучување во преродбенското движење, кога се наметнувала потребата од создавање на македонски литературен јазик. Станал учител во Охрид и со таа работа се занимавал до крајот на животот. Извесно време работел во Струга и во гимназијата во Солун, од каде што е отстранет поради заложбите за воведување на македонскиот јазик во црквите и училиштата. Оттаму заминува во Бугарија, каде што живее во голема беда и сиромаштија. Умрел во Софија во 1909 година.

Собраните фолклорни материјали ги објавил во 1891–1894 г. во Софија во зборник под наслов „Зборник на народни умотворенија“. Тоа е импозантна книга која по обем и жанрова разновидност го надминува и Зборникот на Миладиновци. Содржи околу 1.000 народни песни, 200 приказни, голем број пословици и друг фолклорен и етнографски материјал, кои ги собрал од разни краишта на Македонија, дел од Бугарија и дел од националностите што живеат во Македонија.

Отпечатувањето на Зборникот со огромен интерес било дочекано од страна на научната фолклористичка јавност, особено руската. Своите

сфаќања за просветата и јазикот Шапкарев највпечатливо ги искажал во предговорите на учебниците и во статии што ги објавувал по разни списанија. Во однос на јазикот немал издиференцирани ставови. Во почетокот бил на мислење да создаде општ бугарски јазик како компромис меѓу бугарскиот и македонскиот јазик, а подоцна го сменил мислењето велејќи дека македонскиот народ е одделен и треба да има посебен литературен јазик.

Во период од 1868–1874 година Шапкарев отпечатил осум учебници. Со најчист јазик се одликува последниот „Мајчин јазик“. За основа на јазикот во учебниците го зема охридскиот говор и извесен број на бугаризми. Подоцна Шапкарев еволуирал во однос на јазикот на кој треба да бидат пишувани учебниците. Истите биле веднаш дистрибуирали низ сите делови на земјата. Народот со восхит и голема благодарност ги користел во описменувањето и културното издигнување.

Разновидната дејност што ја развил Шапкарев, особено фолклористичката, учебникарската и учителската, биле највпечатливи, додека собирањето на народни умотворби било негов приоритет.

□ Обиди се да заклучиш!

- Зошто Шапкарев собирал народни умотворби?
- Што подразбираш под учебникарска дејност? Кое е нејзиното значење?
- Кога и под кој наслов е објавен „Зборникот“?
- Каков бил ставот на Шапкарев во однос на јазикот во учебниците?

□ Запомни!

- Истакнат интелектуалец од периодот на Романтизмот и Преродбата.
- Активен собирач на македонски народни умотворби.
- Автор на учебници наменети за просветување на народот.
- Студиозен етнограф кој давал детален опис на местата од каде што ги собирал фолклорните материјали.

□ Размисли и осознај!

- Разговарај за значењето на народното творештво за еден народ.
- Кој е најистакнатиот собирач на народни умотворби во твојата национална литература?

Марко Цепенков е најрепрезентативниот претставник на културната преродба во Македонија. Стапувајќи во контакт со своите со-временници активно се вклучил во собирањето на македонските народни умотворби.

Македонската книжевно-историска наука дава дискутабилни податоци за неговото родно место. Дури и во „Автобиографијата“ тој не дава податоци за тоа каде се родил. Како најверојатни се земаат Прилеп и Крушево во 1829 година. Школувањето го започнал во грчки келијни училишта, но го прекинал, бидејќи семејството немало материјални средства. Сиромаштијата го принудила да го прифати татковиот, терзиски занает кој му станал извор за егзистенција. Страста кон фолклорот кај него ќе ја запали истакнатиот преродбеник Димитар Миладинов кога работел како учител во Прилеп, каде што Цепенков отворил свој дуќан. Од тој момент Цепенков ќе бара и неговите муштерии да му кажуваат народни песни и приказни. Фанатично се зафатил со собирачка работа, најпрвин запишувал песни, а подоцна и приказни за кои ќе каже дека се негов „фах“. Во почетокот собраните материјали му ги испраќал на Кузман Шапкарев, кој ги објавил во Зборникот, за подоцна да замине и тој во Софија каде што започнал интензивна соработка со списанието „Зборник на народни умотворенија, наука и книжнина“, во кое почнал да ги печати народните умотворби. По сугестија од уредниците на списанието, се вратил во Македонија да присобере уште фолклорни материјали, кои ќе бидат објавени. Цепенков го прифатил предлогот, непрекинато запишувал, а плод на таа самопрегорна работа ќе биде импозантниот фолклорен материјал кој интегрално, во 10 книги ќе биде објавен многу подоцна. До крајот на животот останал да живее во Софија во крајна беда и сиромаштија, напуштен и заборавен од сите. Умрел во 1920 г.

Цепенков бил сведок на значајните историски и културни настани на преминот од 19 во 20 век. Сè она што мислел дека треба да биде забележано, го вметнал во „Автобиографијата“, која претставува значаен документ за општествено–политичките и културните збиднувања од времето на Преродбата и илинденската епопеја.

Неговата литературна дејност ја чинат: неколку песни со патриотски, политички и социјални мотиви, историската драма „Црне војвода“, инспирирана од народната песна за војводата Спиро Црне и насилникот Кукук Сулејман и „Автобиографијата“ напишана по углед на Прличев.

Авторски интервенции во запишувањето на народните приказни:

Марко Цепенков запишувал приказни со различни теми. Најбројни се фантастичните и реалистичните. Внимателно ги слушал интерпретаторите, запишувајќи го и најситниот детаљ, а потоа ги бележел внесувајќи извесни содржинско–стилски промени. Чувствувајќи го својот креативно–творечки потенцијал вршел извесни корекции од типот:

- наративна организација
- опишување на ликовите
- дијалозите
- сугестивен опис на селската средина
- унифицирани јазични црти

Вака запишувани текстови импресионирале со својата уметничка убавина и колоритниот јазик, со што приказните стануваат реалистична слика на македонскиот народен бит со сите негови белези. Самиот Цепенков ќе каже дека нешто однатре го терало да постојат така, да ги дотерува, украсува, негува.

Забележувајќи го присуството на средновековниот мистицизам и верувања во приказните, Цепенков запишал неколку приказни – соништа во кое е одразено суеверието на народот.

□ Задача:

- Прочитај ги текстовите под наслов „Гулаби“ и „Свезда“.

□ Обиди се да заклучиш!

- Чии сонови прераскажува Цепенков во „Гулаби“ и „Свезда“?
- Посочи ги реалистичните елементи во текстовите!
- Искажи го своето мислење за суеверието како остаток од паганските времиња.
- Со каква цел Цепенков вршел измени во народните приказни?

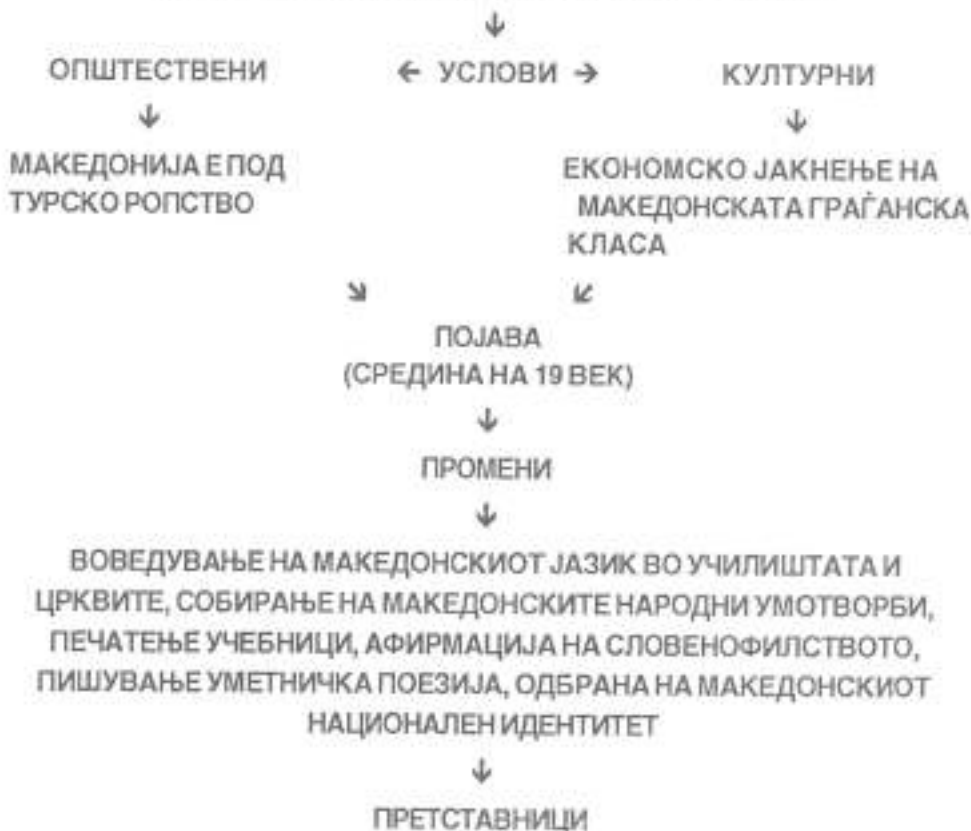
□ Запомни!

● Собраните народни умотворби имаат големо културно–историско значење. Во нив се забележува богатство од разновидни жанрови и нудат можност за комплетна стручна и научна анализа и за значајни теоретски заклучоци. Етнологот во нив го открива целокупниот материјален и духовен живот на македонскиот народ, сликајќи го неговиот стоицизам, виталност, непокорност и етичко–моралните погледи.

● Фолклорниот материјал уверливо и впечатливо ги претставува поетските дарби на поробениот Македонец, неговиот колоритен јазик, духовниот живот исполнет со вековни обичаи, обреди, верувања и преданија, како и неговиот светоглед.

СИНТЕЗА НА ТЕМАТА:

РОМАНТИЗМОТ И ПРЕРОДБАТА ВО МАКЕДОНИЈА

1. ЈОРДАН ХАЦИ КОНСТАНТИНОВ – ЦИНОТ

1. Основач на современи граѓански училишта
2. Поет во чии песни доминираат псевдокласични мотиви
3. Основоположник на драмската уметност во Македонија

2. ДИМИТАР МИЛАДИНОВ

1. Просветен работник
2. Собирач на народни умотворби
3. Зборник, Загреб, 1860 г.

3. КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВ

1. Основоположник на македонската уметничка поезија
2. Поетски учебник: Македонска народна поезија
3. Напишал 15 песни со разновидни мотиви
4. Автор на Предговорот кон Зборникот и негов редактор

4. ГРИГОР ПРЛИЧЕВ

1. Автор на поемата „Сердарот“, за која е наречен „Втор Хомер“
2. Има фикс-идеја за создавање словенски есперанто
3. Духовен борец против грчката асимилаторска политика
4. „Автобиографија“ – прво дело од ваков вид во македонската литература

5. РАЈКО ЖИНЗИФОВ

1. Приврзаник на делото на Браќата Миладиновци
2. Поет, изразит индивидуалист, национален романтичар
3. „Прошедба“ – расказ-патепис, прв во македонската литература
4. Борец за национална и културна еманципација на македонскиот народ

6. КУЗМАН ШАПКАРЕВ

1. Развива учебникарска дејност
2. Го воведува народниот јазик во училиштата
3. Објавил зборник со народни умотворби под наслов „Зборник со народни умотворенија“

7. МАРКО ЦЕПЕНКОВ

1. Собирач на народни умотворби, пред сè, приказни во кои внесува елементи од својот личен стил
2. Автор на драмата „Црне војвода“
3. Автор на „Автобиографија“

ЗАЕДНИЧКО ЗА СИТЕ ПРЕРОДБЕНИЦИ:

1. СТАПИЛЕ ВО ОДБРАНА НА НАЦИОНАЛНИОТ И КУЛТУРНИОТ ИДЕНТИТЕТ НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОД
2. ПРЕРОДБЕНСКИТЕ ИДЕИ ГИ СПРОВЕДУВАЛЕ ПРЕКУ:
 - отворање училишта во кои наставата се изведувала на македонски јазик
 - печатење учебници на македонски јазик
 - одржување на црковно–религиозните обреди на македонски јазик
 - пишување поезија со родољубиви мотиви
 - самобитноста на македонскиот народ ја докажувале преку собирање народни умотворби.

ЈАЗИК

МОРФОЛОГИЈА И МОРФОСИНТАКСА

□ Спореди и заклучи

Воочи ги промените во формите на зборовите во првите две табели и употребата на нагласениот збор во третата табела. Тоа ќе ти помогне во објаснувањето што проучуваат морфологијата и морфосинтаксата.

дрво	игра	Марко пишува. (подмет)
дрва	играчи	Го видов Марко . (предмет)
дрвја	играчки	Живеам еден кат под Марко . (прилошка определба)
дрвата	игралиште	Дојди вamu, Марко! (вокатив)

Забележуваш дека во **првата табела** зборовите ја менуваат формата, во **втората табела** од еден збор се градат други зборови, а во **третата табела** истакнатиот збор е употребен во различна функција.

Морфологијата е дел од науката за јазикот што ги проучува формите на зборовите, правилата за нивно градење и нивните граматички значења.

Морфосинтаксата се занимава со употребата на зборовите во реченицата.

МОРФЕМА И ВИДОВИ МОРФЕМИ

□ Согледај и заклучи

Од шемите ќе можеш да согледаш што е морфема.

с т о л а р → Зборот има **шест гласа** кои немаат значење.

с т о л а р → Зборот има **два слога** кои немаат значење.

с т о л а р → Зборот има **два дела (морфеми)** кои имаат значење.

Најмалите јазични единици во зборот кои имаат свое значење се викаат **морфеми**.

□ Размисли

Согледај колку морфеми имаат зборовите во низите.

стол	стол + лар	стол + ови	стол + ар + ство
------	------------	------------	------------------

дел	дел + ови	дел + ови + те
-----	-----------	----------------

Има зборови кои содржат **една морфема**, но и зборови со **повеќе морфеми**.

□ Спореди и согледај

Од двете низи зборови воочи ги двете групи **морфеми според нивната функција**.

злато	злат + ен	злат + ар
-------	-----------	-----------

дел	дел + ови	дел + ови + те
-----	-----------	----------------

Во првата низа има **зборообразувачки морфеми** (со морфемите се изведуваат нови зборови со свое значење).

Во втората низа има **формообразувачки морфеми** (морфемите ја менуваат формата на зборот).

□ Забелешка

Во горните низи забележаваш дека се повторуваат деловите **стол** и **дел**. Без нив не можат да се образуваат други зборови кои ќе имаат значење. Тој основен дел се вика **општ дел (корен)**.

□ Спореди и заклучи

Од двете низи зборови **ќе откриеш** два вида морфеми според нивното место во зборот.

купи	на + купи	до + купи
носи	несе + ње	носи + тел

Според местото во зборот, **морфемите** можат да бидат **претставки** (додадени напред во зборот) и **наставки** (додадени во продолжение на зборот).

□ Научи повеќе

Зборот **завршок** ќе го сретнуваш и понатаму. Со него се означува последниот (или последните) глас во зборот (завршок на зборот **леб** е **б**, а на зборот **можност** е **ст**).

□ Вежби:

- Од колку морфеми се составени зборовите: викање, романи-те, настанува, дрвар, градски, чекорот, производител, детство, ра-кување?
 - Според функцијата, каков вид морфеми има во зборовите јадење, месар, брегот, снопје, читател, бабава, лисја, минувач?
 - Според местото во зборот, каков вид морфеми има во овие зборови: испече, намести, печалбар, гледачи, испиша, читатели, проучи, донесе, билкар, играчка, поигра, размисли, мислител?
-

ЗБОРОВНИ ГРУПИ И ПОДГРУПИ

□ Присети се

- Која е најмалата јазична единица која има значење?
- Како се вика јазичната единица чиј основен член е природот?
- Што создаваме со комбинирање на речениците?

□ Подготви се за учење

- **Зборовите** претставуваат единки, но по некои свои карактеристики се обединуваат во **зборовни групи**.
- Најчести поделби (**класификации**) на зборовите во групи се: **значенска** (семантичка), **формална** (морфолошка) и **функционална** (синтаксичка).

□ Согледај и заклучи

Од шемата лесно **ќе ја согледаш** значенската класификација. Според што се врши таа?

З	
Н	
А	→ именки (именуваат суштества, предмети, појави, поими)
Ч	→ придавки (искажуваат карактеристики за некогo или нешто)
Е	→ заменки (означуваат или посочуваат суштества, предмети и појави)
Н	→ броеви (означуваат избројливо количество точно или приближно)
С	→ глаголи (означуваат дејство или состојба)
К	→ прилози (означуваат околност во која се врши дејството)
А	→ предлози (изразуваат различни односи меѓу зборовите)
П	→ сврзници (поврзуваат зборови и реченици)
О	→ честици (изразуваат граматички значења и функции)
Д	→ извици (искажуваат чувства, имитираат звуци, за обрнување внимание)
Е	→ модални (со нив се зазема сопствен став кон кажаното)
Л	зборови
Б	
А	

Зборовите во значенската класификација се определуваат според општите лексички и граматички значења.

□ Напомена

За некои видови зборови ќе учиш поодделно на наредните часови, а за некои во наредните класови.

□ Размисли и заклучи

Обрни внимание на промените на зборовите во речениците.

Детето излегуваше пред куќата и гледаше на улицата.

Детево излегува пред кука и гледа на улица.

Забележуваш дека некои зборови во речениците ја смениле својата форма, а некои не.

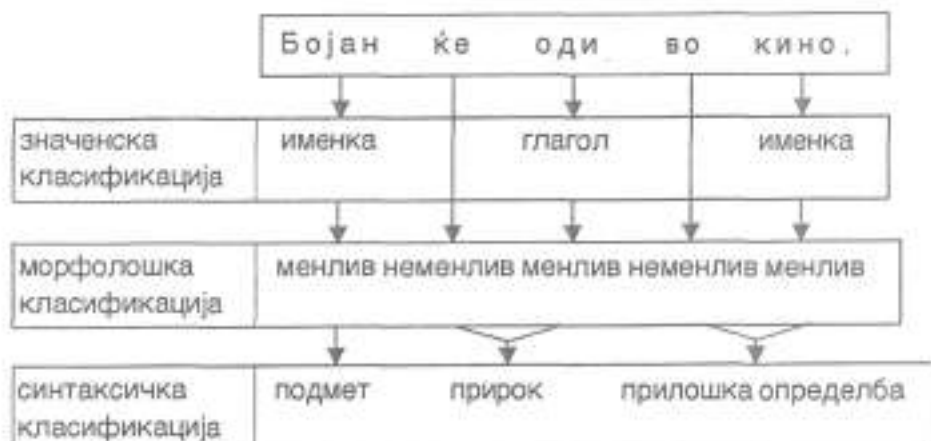
Токму врз основа на тоа дали зборовите ја менуваат својата форма, се врши морфолошката класификација на зборовите.

Според оваа поделба зборовите се делат на :

М		Н	
Е	→ именки	Е	→ прилози
Н	→ придавки	М	→ предлози
Л	→ броеви	Е	→ сврзници
И	→ заменки	Н	→ честички
В	→ глаголи	Л	→ извици
И		И	→ модални зборови
		В	
		И	

□ Спореди и согледај

Обиди се од шемата да **согледаш** според што се врши синтаксичката класификација.

Синтаксичката класификација зборовите ги определува според функцијата (службата) во реченицата.

□ Вежби:

● Определи во кои зборовни групи спаѓаат зборовите во речениците, според трите класификации.

1. Уште е рано да почне да зрее гроздот.
2. Некакво сочувство буди лозјево, како да има душа.
3. Прстите неосетно му треперат, но тој е смирен.
4. Сега требаше да преминам лево, зашто левиот чевел сега подобро ме служеше.

(Блаже Конески)

● Состави реченица од дадените зборови, а потоа определи во кои зборовни групи спаѓаат зборовите (можеш да им ја менуваш формата по потреба).

вечерва, летното, за да, ќе одиме, во, кино, гледаме, на, филм, премиера.

ИМЕНКИ

ГРАМАТИЧКА КАТЕГОРИЈА НА ИМЕНКИТЕ

☐ Присети се

- Што означуваат **именките**?
- Определи го **видот** на именките во низите:

ученик, птица, учебник, магла

Бистра, Јован, Водно, Струга

- Кои именки се **конкретни**, а кои се **апстрактни**: момче, среќа, пчела, камен, идеја, лага, таван.

☐ Подготви се за учење

- Именките во македонскиот јазик ги имаат граматичките категории: **род, број и определеност**.
- Секоја именка припаѓа на еден од **родовите**: машки, женски и **среден род**.
- Родот се определува според формата на именката во еднина (дете: деца, дел: делови).

☐ Спореди и согледај

Од низите кои следат **ќе ги согледаш** завршоците на именките по родови.

човек, билет, заб, слуга, вујче, татко

Горан, Лазар, Перо, Миле, Никола, Ѓорѓи

Општите и сопствените именки од машки род завршуваат на согласки или на самогласките -а, -о, -е, -и

жена, каса, баба, болест, вест, ној, крв

Јана, Митра, Цвета, Жане, Лиде, Светле

Општите именки **од женски род** најчесто завршуваат на **-а**, а мал дел на **согласки**. **Сопствените (лични) имиња** имаат завршоци на **-а** и **-е**. Лични имиња од туѓо потекло имаат и други завршоци (Стефи, Инес).

уво, жито, оро, дете, јагне, море

Именките **од среден род** најчесто завршуваат на **-о** и **-е**. Именки од туѓо потекло имаат и други завршоци (мартини, жирни).

☐ Забелешка

Некои именки од машки и женски род **се однесуваат и на лица од двата пола**: водач, возач, личност, ректор, научник, индивидуа.

☐ Внимавај

Постојат **двородни именки** (именки каде има колебање во родот): правот – правта, жалот – жалта, песокот – песокта, пепелот – пепелта.

☐ Подготви се за учење

- Именките разликуваат **два броја**: **еднина** (означува еден предмет, лице, појава) и **множина** (означува повеќе предмети, лица, појави).
пиле: пилиња, мравка: мравки, идеја: идеи, радост: радости
- Во **еднина се употребуваат** овие видови именки: **сopствените** (Дарко, Беласица), **збирните** (учителство, население), **материјалните** (тутун, злато) и **апстрактните** (единство, просвета).

□ Забелешки

Некои именки во еднина означуваат множина. (Колку риба уловивте?)

Некои именки во множина се однесуваат на еднина (плеќи, ногари, шалвари).

□ Подготви се за учење

Во јазикот постојат наставки со кои поблиску се определува некој предмет или подгрупа (од група предмети). Тие се викаат **членски наставки (член)**, а со нив се изразува определеноста на именката.

Од табелата ќе ги воочиш наставките за членување:

-от, -та, -то, -те (за општо определување: човекот, жената, детето).

-ов, -ва, -во, -ве (за поблиски предмети до говорителот: човеков, женава, детево).

-он, -на, -но, -не (за оддалечени предмети, но во видокругот на говорителот: човекон, женана, детено).

□ Вежби:

- Определи ги граматичките категории на именките во извадокот.

„Многу ја сакаше баба си. Седеше крај нејзиниот кревет и се секаваше на нејзиното внимание кон него, љубовта што им ја даруваше на сите. Очите ѝ беа затворени, но со рацете го галеше по неговите образи по кои течеа солзи.

Беше добродушна жена, храбра, решителна, спремна за разговор со секого. Умееше секому да даде совет, да го сослуша.“

(од дневникот на еден ученик)

- Состави реченици со именките, но во множинска форма: зора, група, око, лице, морков, сиромаштија, камен, ножици.

- Во текст од учебникот, пронајди ги именките и определи ги нивните категории.

ФУНКЦИИТЕ НА ИМЕНКИТЕ ВО РЕЧЕНИЦАТА

□ Присети се

● **Подметот** (субјектот) го покажува вршителот на дејството, а **прирокот** (предикатот) го покажува дејството (состојбата) во реченицата.

● **Прилошките определби** го појаснуваат дејството по време, место, начин, количество, причина, цел и сл.

● **Определи го** подметот, прирокот, предметот и прилошките определби во реченицата.

Вчера професорот го викна Мирче во канцеларијата.

□ Спореди и заклучи

Воочи ги функциите на нагласените именки во речениците.

Сонцето изгреа рано.

Ванчо е **спортист**.

Дедо донесе **пита**.

Во собата ја видов **Сузе**.

Се израдував на **петката**.

Клучот е на **масата**.

Дојди, **Бојано**, те молам!

Другарот Мики ми помогна.

Веројатно ги воочи функциите кои можат да ги имаат именките во речениците. Да утврдиме и низ други примери:

Учениците излегоа во дворот. (подмет)

Тој ми е **брат**. (именски дел од прирокот)

Утре ќе купам **книга**. (директен предмет)

Соседот му порача на **Јован**. (индиректен предмет)

Таа се исплаши од **звукот**. (предмет со предлог)

Кучето е во **куќичката**. (прилошка определба)

Марко, не учиш доволно! (вокатив)

Ја видов **баба Стојна**. (атрибут)

▣ Вежби:

- Определи ги функциите на именките во речениците.

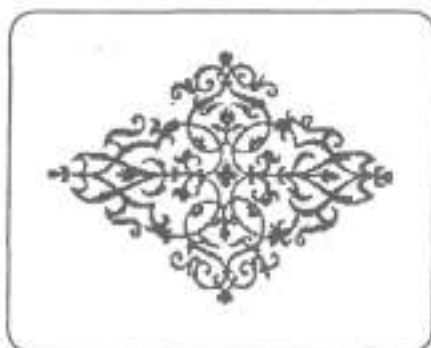
1. Андон и Сузе се пријатели од училиште.
2. Мамо, го видов тате на пазарот.
3. Професорот ја испраша Селма.
4. Дедо Стојан произведува најголеми лубеници.
5. Учениците купија цвеќиња и ги насадија во дворот.

- Напиши по две реченици за секоја од осумте функции на именките во реченицата.

- Определи ги функциите на именките во извадокот.

„Тропањето пак допре до учителот и го тргна од занесот. Потоа остана вслушан. Чудна врева, си рече, потсетувајќи се на стварните тропања од дворот. Стана и се обиде да го отвори прозорецот. Сега слушна сосема јасно чукање. Се наметна со палто-то и стрча надвор. Во тешкиот влажен воздух на доцното зимско попладне, мачно се пробиваа испрекинати гласови. Кога се приближи до куќите, ги распозна викотите на старците. Нив стравот на осамата ги имаше истерано од куќите.“

(„Нема смрт додека свони“ од Димитар Башевски)

ПРИДАВКИ

ГРАМАТИЧКИ КАТЕГОРИИ И ФУНКЦИИ

□ Спореди и заклучи

Од истакнатите зборови во табелите ќе воочиш што именуваат придавките и во колку групи се поделени.

широк сокак	пластично шише	трет ден	мој татко
лут пипер	шарско сирење	шести час	секаков проблем
тврд орев	градски превоз	стоти дел	таков човек
брза мисла	дедово луле	двоен испит	инаков филм

Зборовите кои именуваат карактеристики на предметите, суштествата и појавите се придавките

Според значењето тие се делат во четири групи:

описни: ситен (дожд), црвени (усни), нежен (поглед), мирно (дете)
односни: железна (врата), свilen (конец), училишно (звонче), мамина (желба)
бројни: трета (среќа), осма (година), трето (лето), троен (скок)
заменски: наш (клас), такво (време), сиот (ден), други (времиња)

□ Размисли, спореди и согледај

Како и именките, така и придавките ги имаат граматичките категории: **род, број и определеност**.

Прочитај ги речениците споредувајќи го родот, бројот и определеноста на придавките со именките (до кои и се наоѓаат).

Го видовме веселиот човек.

Го видовме веселото дете.

Ја видовме веселата жена.

Ги видовме веселите деца.

Значи, граматичките категории род, број и определеност, придавките ги добиваат од именките (придавките и именките мора да се совпаѓаат во тие категории).

Забележуваш дека придавките имаат форми за родовите во еднина (**вреден** човек, **вредна** жена, **вредно** дете), за разлика од именките кои припаѓаат на еден род.

□ Присети се и согледај

Веќе ги учеше членските наставки за определеност на именките. **Спореди ги** со членските наставки на придавките.

-от, -ов, -он (убавиот, убавиов, убавион) – за машки род

-та, -ва, -на (убавата, убавава, убавана) – за женски род

-то, -во, -но (убавото, убавово, убавоно) – за среден род

-те, -ве, -не (убавите, убавиве, убавине) – за множина

□ Размисли и заклучи

Од кој вид се придавките во речениците? Што се случува со својството на лицето (предметот) кое тие го изразуваат?

Тој е брз.

Таа е побрза.

Тоа е најбрзо.

Значи, тоа се **описни придавки**, а својството кое го изразуваат е застапено во помал или поголем обем

Тоа изразување на различни степени на својството на описните придавки се вика **степенување на придавките** (добар – подобар – најдобар, вреден – повреден – највреден).

Според тоа, придавките ги имаат овие форми: **позитив** (основната форма на придавката), **компаратив** како прв степен (се образува со претставката **по-**) и втор степен **суперлатив** (се образува со наставката **нај-**).

□ Научи повеќе

Придавките можат да ги имаат **овие функции** во речениците:

1. **атрибут** (Пејачот испеа **прекрасна** песна.)
2. **именски дел од прирокот** (Таа девојка е **вредна**.)
3. **предмет** (Ги пофалија **најуспешните**.)
4. **подмет** (**Трудољубивиот** постигнува успех.)

□ Вежби:

- Определи ги категориите на придавките во речениците:
 1. Покрупниот дожд остави кафени траги на прозорецот.
 2. Градските улици беа третпат поплавени од речните води.
 3. Таквите луѓе имаат најшироко срце за сите луѓе.
 4. Петтиот час беше прекинат од училишното звонче.
 - Напиши по една реченица со придавките:
дрвен, отпорен, храбар, двоен, семејна, вознемирени.
 - Степенувај ги во двата степена придавките:
солен, способен, љубопитен, жолт, кисел.
 - Напиши по една реченица за сите функции на придавките.
-

БРОЕВИ

ГРАМАТИЧКИ КАТЕГОРИИ И ОБРАЗУВАЊЕ

☐ Размисли и заклучи

Воочи што означуваат броевите и со кои видови зборови одат.

Имаше **сто** посетители. Имаше **стотина** посетители.

Броевите се зборови со кои се означува количество. Има броеви за определена (точна бројност) и броеви за приближна бројност.

Броевите одат со именките и означуваат количествен признак.

☐ Подготви се за учење

- Броевите немаат посебни форми за изразување на граматичките значења.
- Исклучок е определеноста, зашто придавките можат да бидат членувани или не (стотината, милионите, шеесете).
- Бројот **еден** има форми за трите рода (**еден** човек, **една** жена, **едно** дете), а во множина формата **едни** има заменско значење (**едни** луѓе).
- Формата **два** оди со именки од машки род (**два** дела, **два** стиха), а формата **две** со именки од женски и среден род (**две** врати, **две** дрва).
- За лица се употребуваат и членуваните форми **обата** (обајцата) и **обете**.

Ги поканивме **обата** (обајцата).

Кај нас дојдоа **обете**.

□ Размисли и заклучи

Од табелите воочи како се делат броевите по состав и како се образуваат.

прости → броеви	еден пет седум десет сто	дваесет седумнаесет дваесет и пет триста триесет и шест илјада триста шеесет и два	← сложени броеви
--------------------	--------------------------------------	--	---------------------

Прости броеви се од еден до десет, како и бројот **сто**. Во прости броеви се вбројуваат и именките со бројно значење: **нула, илјада, милион, милијарда и билион**.

Сложените броеви можа да бидат во форма на **еден збор** (дваесет, педесет) и да се образуваат на два начина:

- а) со предлогот **на** (петнаесет, седумнаесет);
- б) со сврзникот **и** (дваесет и три, шестотини дваесет и седум).

□ Спореди и заклучи

Од речениците **ќе согледаш** на кои два начина се образуваат броевите за приближна бројност.

Го чекавме **два-три** часа.

Го чекавме **триесетина** минути.

Приближна бројност се искажува со: поврзување на **два последователни броја** (три-четири, три-четириесет) или со **суфиксот -ина** (десетина, петнаесетина).

□ Научи повеќе

За определеност на лица од машки пол, се користат и форми образувани од суфиксите **-ица, -ина, -мина** (четворица, шестмина, деветмина).

□ Вежби:

- Прочитај ги гласно броевите: 6, 12, 55, 235, 6435, 7-8, 3-4.
 - Напиши пет реченици во кои ќе употребиш броеви за приближна бројност.
 - Определи го видот, родот, бројот и определеноста на броевите кои ќе ги пронајдеш во речениците:
 1. Реши дваесетина дена да одмара на планина.
 2. Чинеше шестотини и педесет денари.
 3. Повика десетина ученици во салата.
 4. Снимањето траеше осумдесетина дена.
 5. Наградата беше еден милион денари.
 6. Три дена се подготвував за тестирањето.
 7. Стотина деца учествуваа во трката.
-

ЗАМЕНКИ

□ Присети се, спореди и согледај

Спореди ги нагласените зборови во речениците.

Имам братче.

Именките именуваат
суштества, предмети
и појави.

Тоа многу плаче.

Заменките означуваат
или посочуваат предмети,
суштества и појави.

□ Подготви се за учење

- Заменките во македонскиот литературен јазик се поделени во три групи: лични, лично-предметни и показни.

На шемите се претставени групите заменки и нивната функција.

лични заменки

→ означуваат лица и други суштества

еднина

множина

1л. јас

1л. ние

2л. ти

2л. вие

3л. тој (таа, тоа)

3л. тие

долги и кратки форми на личните заменки

јас

→ мене, ме

↘ мене, ми

ти

→ тебе, те

↘ тебе, ти

тој

→ него, го

↘ нему, му

таа

→ неа, ја

↘ нејзе, ѝ

тоа

→ него, го

↘ нему, му

ние

→ нас, нè

↘ нам, ни

вие

→ вас, ве

↘ вам, ви

тие

→ нив, ги

↘ ним, им

лично-предметни заменки

• Со нив се поставуваат прашања или се упатува на лица и предмети за кои се зборува (говори).

• Поделени се во пет групи:

прашални: кој? што? чиј? која? кое? чија? чие?

односни: кој, којшто, што, чиј, чијшто

одречни: никој, ништо, ничиј

општи: секој, сешто, сечиј

неопределени: некој, нешто, нечиј, кој било, кој-годе

□ Внимавај!

Показните заменки од третата група се исти со личните заменки (тој, таа, тоа, тие). Како ќе ги разликуваш? Погледни ги примерите.

Тие се вредни деца.

↓
личните заменки се
однесуваат на глаголите

Тие деца се вредни.

↓
показните заменки се
однесуваат на именките

□ Вежби:

- Определи во кои групи заменки спаѓаат заменките во извадокот.

„Старецот Костадин беше во толпата, ама кога таа мина преку секаквите садови за вода тој зашутка со ногата во едно котле, се истркала сосе него и одеднаш се виде зад толпата, па се обиде да стане и да потрча по неа, ама котлетс никако да го откачи од ногата.“

(„Рамна земја“ од Т. Георгиевски)

- Состави реченици во кои ќе ги употребиш формите од личните заменки: нас, тебе, нејзе, неа, ним, нив, нему, него.

- Определи во која група лично-предметни заменки спаѓаат заменките во речениците:

1. Не внимаваше на часот и зборуваше сешто.
2. Јас го видов и не сакав ништо да му кажам.
3. Ова дете мора да е нечие, мора некој да го бара.
4. Кој ти дозволи да кажеш нешто кога не си прашан.

ГЛАГОЛИ

□ Присети се

- Пронајди ги глаголите во извадокот.

„Сите фудбалери излегоа на теренот. Се слушаа извици од сите страни. Навивачите на домашната екипа ги вееја знамињата и ги храбреа своите миленици. Тие очекуваа фер и убава игра, со многу голови. Натпреварот започна. Атмосферата на стадионот беше прекрасна.“

(од новинарски извештај)

□ Внимавај!

Од наредните табели, примери, шеми, ќе добиеш сознанија за граматичките категории на глаголите: време, начин, лице, вид, преодност и број.

□ Спореди и согледај

Од трите табели можеш да ги согледаш граматичките категории на глаголите лице, број и време.

еднина		множина
1л.	одам	одиме
2л.	одиш	одите
3л.	оди	одат

еднина		множина
1л.	одев	одевме
2л.	одеше	одевте
3л.	одеше	одеа

еднина		множина
1л.	ќе одам	ќе одиме
2л.	ќе одиш	ќе одите
3л.	ќе оди	ќе одат

Глаголите во македонскиот литературен јазик имаат по три лица во двата броја (еднина и множина).

Основни глаголски времиња се: **сегашно** (дејството се одвива во моментот на зборувањето), претставено на првата табела, **минато** (дејството се одвивало пред моментот на зборувањето) претставено на втората табела и **идно** (дејството ќе се одвива во моментот на зборувањето), претставено на третата табела.

□ *Согледај*

Од речениците и објаснувањата, **согледај** ги трите начина на кои глаголите можат да искажат дејство.

Дејан учи многу.

исказен начин
(дејството е иска-
жано во вид
на исказ)

Дејане, учи повеќе!

заповеден начин
(дејството е пре-
дадено во вид
на заповед)

Дејан би учел многу.

можен начин
(дејството е пре-
дадено во вид
на можност)

□ *Размисли*

Согледај ги видовите глаголи според траењето на дејството (состојбата).

НЕСВРШЕНИ ГЛАГОЛИ

(означуваат дејство во одвивање)

1. Јасна **седи** мирно.
2. Јасна **седеше** мирно.
3. Јасна **ќе седи** мирно.

СВРШЕНИ ГЛАГОЛИ

(означуваат заокружено одвивање)

1. Јасна **седна** мирно.
2. Јасна **ќе седне** мирно.
3. Јасна сака **да седне** мирно.

□ *Научи повеќе*

● Кај несвршените глаголи се јавува подгрупа глаголи, **повторливи**, кои искажуваат дејства кои се одвиваат со прекини, се повторуваат (седнува, долетува, потскокнува, потпевнува, тропнува).

● Често глаголите образуваат **видски двојки** (глаголот има и свршена и несвршена форма).

брои – изброи

учи – научи

доаѓа – дојде

□ Спореди и согледај

Од речениците во двете табели **ќе ја согледаш** разликата меѓу **преодните** и **непреодните** глаголи (преодноста е уште една граматичка категорија на глаголите).

Кире **бере** грозје.
Тој **кажува** приказна.
Биба **стана** адвокат.

Кире **стои** (во дворот).
Тој **чита** (пред спиење).
Биба **вежба** (редовно).

Веројатно **воочи** дека глаголите од првата табела бараат дополнување за да се објасни дејството и тие се **преодни глаголи**.

Глаголите во втората табела се доволно јасни, тие не бараат дополнување и тие се **непреодни глаголи**.

□ Вежби:

- Определи го видот на глаголите во речениците:

1. Учениците седнаа на клупите и внимателно слушаа.
2. Беки потпевнува кога прави колачиња во кујната.
3. Дождот долго паѓаше и ги поплави улиците.
4. Секоја година птиците долетуваат во селото и прават гнезда.

- Определи ги граматичките категории на глаголите во претходните реченици.

- Одбери дел од некој текст во учебникот, пронајди ги глаголите и определи ги нивните граматички категории.
-

ОБРАЗУВАЊЕ НА ГЛАГОЛИТЕ И ГЛАГОЛСКИТЕ ФОРМИ

□ Размисли и согледај

Поголемиот дел глаголи се изведени од други зборови. Тоа ќе го согледаш од табелите кои следат.

срам – срами дар – дарува вар – вароса лах – лакира	весел – весели слаб – слабее мил – милува бел – избеле	оф – офка шеп – шепка гра – грака закукурика	свети – светка купи – купува реши – решава врти – заврти
↓ од именки	↓ од придавки	↓ од извични зборови	↓ од глаголи

□ Спореди и согледај

Глаголските форми можат да бидат **прости** и **сложени**. Од двете реченици ќе согледаш по што се разликуваат глаголските форми.

Играм кошарка секое попладне.	Ќе играм кошарка секое попладне.
-------------------------------	----------------------------------

Простата глаголска форма е составена од **еден глаголски збор** (играм).

Сложената глаголска форма е составена од **проста глаголска форма** и **честичката или друг глагол** (ќе играм, би играл, беше играл).

□ Внимавај!

Со видовите прости и сложени глаголски форми ќе се запознаваш на наредните часови. За таа цел дополни ги своите знаења со **класификација на глаголите** (а кои следат понатаму).

□ Осознај

Кај глаголите се разликуваат три составни делови: **општ дел, основен вокал и наставка**. Разгледај ги именките.

игр – а – ш			свир – и – те			вез – е – ме		
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
општ дел	основен вокал	наставка	општ дел	основен вокал	наставка	општ дел	основен вокал	наставка

Кај некои глаголи **може** да отсуствува личната наставка или основниот вокал.

(тој) пишува – а	→ нема наставка во трето лице еднина, сегашно време
(јас) чув	→ основниот вокал

□ Согледај

На горните шеми **забележа** дека се нагласени вокалите **а, и, е**. Всушност сите глаголи во македонскиот литературен јазик **завршуваат** на еден од тие вокали, **во трето лице еднина, сегашно време**.

Според тие завршоци глаголите се делат на **три групи: а-група** (пишува, игра), **и-група** (брои, крои) и **е-група** (грее, пере).

□ Вежби:

- Од кои видови зборови се изведени глаголите: издржи, слабее, црвосоа, штрака, царува, решава, беснее, мрмори.
- Какви се глаголските форми во речениците:
 1. Тие гледале филм и беа заспале крај телевизорот.
 2. Тодор оди на тренинг и упорно вежба во теретаната.
 3. Вие сте читале за пејачот, но ние и го запознаваме.
 4. Оваа година ќе спроведеме спортски натпревари.
 5. Професорот ќе викнеше и тие престануваа со разговорот.
- Определи во која глаголска група спаѓаат глаголите од претходните реченици.

ГЛАГОЛСКА Л-ФОРМА

□ Спореди и согледај

Глаголската л-форма е карактеристична по наставката -л.

Од табелите ќе согледаш некои нејзини карактеристики (по што таа има промени, какви форми има според глаголската група и видот глагол).

		а-група	и-група	е-група
тој	игра – л	пишувал	бројал	плакал
таа	игра – ла	напишал	броел	плачел
тоа	игра – ло	копал	паднал	пеал
тие	игра – ле	закопал	паднел	пеел

Глаголската л-форма има промени по род, во еднина и по број (првата табела).

Глаголите од а-група имаат по една глаголска л-форма (втората табела), а глаголите од и-група и е-група по две форми (третата и четвртата табела).

Со гледувањ дека постојат **свршени л-форми** (паднал, закопал, напишал) и **несвршени л-форми** (пишувал, копал, пеел).

□ Забелешка

Со глаголската л-форма се образуваат сложени глаголски форми за кои ќе учиш понатаму.

ГЛАГОЛСКА ПРИДАВКА

□ *Согледај*

Самото име ќе ти помогне да ги согледаш karakteristikите на глаголната придавка.

Бевме повикани на прослава. Ги сакам насмеаните луѓе.

Глаголната придавка има characteristics на глагол (првата реченица) и на придавка (втората реченица).

□ *Подготви се за учење*

- Глаголната придавка се образува и од **преодни глаголи** (земен, станат, крпен) и од **непреодни глаголи** (паднат, шетан, беган).
- Формите на глаголната придавка се образуваат со наставките:

-н, -на, -но, -ни

и

-т, -та, -то, -ти

(игран, играна, играно, играни)

(минат, мината, минато, минати)

□ *Вежби:*

- Образувај глаголна л-форма (во трите рода и двата броја) од глаголите: фати, чита, тече, јаде, дојде, вика.
(фатил, фатила, фатило, фатиле)
- Од истите глаголи образувај глаголни придавки (во трите рода и двата броја).
(фатен, фатена, фатено, фатени)
- Пронајди ги глаголските придавки во извадокот. Посочи од кои глаголи се образувани (преодни или непреодни).

„Кога месечината спокојно се помести од своето дотогашно место, остана осветлено само половината од лицето на учителот. Беше сега бледо и испотено. Дали беше нешто болен учителот? Малку се хранеше и сè повеќе се запустуваше. Треба да си поведе сметка, но кој да му обрне внимание!“

(„Нема смрт додека свони“ од Д. Бошковски)

ГЛАГОЛСКА ИМЕНКА

□ *Подготви се за учење*

● **Глаголската именка** е форма која **се однесува** како именка во промените, а **се изведува** од глаголска основа.

□ *Размисли и согледај*

Од објаснувањата кои следат **согледај** ги карактеристиките на глаголската именка и како се образува (од кои видови глаголи, со кои наставки).

јаде – јадење – јадења – јадењата	:	влијае – влијание – влијанија – влијанијата	
↓			
↓			
↓			
↓			
глагол	глаголска	глаголска	глаголска
	именка	именка	именка
	(еднина)	(множина)	(членувана)

Глаголската именка се однесува како именка во промените: во среден род, има еднина и множина и се членува. Таа се изведува од глагол и означува дејство.

Се образува од несовршени глаголи со наставките -ње или -ние, кои се додаваат на основните вокали а и е (мислење, одење, образование, издание).

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ

□ Подготви се за учење

- Глаголскиот прилог е **неменлива глаголска форма**. Во реченицата **оди паралелно** со друг глагол во лична глаголска форма.

Учејќи ги содржините подолго време, Максим ги **научи** правилно.

глаголски прилог

глагол во лична форма

□ Согледај

Од примерите кои следат **ке воочиш**: како се образува глаголскиот прилог (од кои глаголи и со кои наставки), врската со вршителот на дејството (подметот) и можните замени на глаголскиот прилог со други начини.

Трчајќи кон целта, натпреварувачот **падна** ненадејно.

Додека трчаше кон целта, натпреварувачот **падна** ненадејно.

Кога трчаше кон целта, натпреварувачот **падна** ненадејно.

Глаголскиот прилог се образува од **несвршени глаголи** (трча – трчајќи), со **наставката -јќи**, додадена на основниот вокал **-а** или **-е**.

Глаголскиот прилог и личната глаголска форма **се врзуваат** со ист подмет (натпреварувачот).

Глаголскиот прилог може **да се искаже и на друг начин** (во двете последни реченици).

□ Вежби:

- Направи глаголски именки од глаголите: говори, спие, доцни, скока, влијае, не внимава, воспитува, признава.
 - Од истите глаголи образувај глаголски прилози.
 - Искажи ги глаголските прилози во речениците на друг начин.
 1. Зборувајќи за настанот, ги заинтересира слушателите.
 2. Водителот направи грешка поставувајќи му прашања на гостинот.
 3. Садејќи ги младите гранки, шумарот размислуваше за нови стебла.
 4. Драѓајќи дома, ги чу веселите гласови на гостите уште од дворот.
 5. Сликарот остана цел ден да слика, воодушевувајќи се од пејзажот.
-

ПРОСТИ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ СЕГАШНО ВРЕМЕ

□ Присети се

- Кои се прости глаголски форми, а кои сложени?
- Определи ги простите и сложените глаголски форми во речениците:

- а) Луман се подготви и беше отишол на планинарење.
- б) Кајакарот завесла побрзо кога беше дошол близу до целта.

□ Согледај и заклучи

Веќе знаеш дека сегашно време искажува дејства кои се вршат во моментот на зборувањето.

(Натпреварувачите излегуваат на теренот.)

Од табелите ќе согледаш како се образува сегашното време.

а-група

е	1л. вика – м
д	
н	2л. вика – ш
и	
н	3л. вика
а	
м	1л. вика – ме
н	
о	2л. вика – те
ж	
и	3л. вика – ат
н	
а	

и-група

е	1л. вода – м
д	
н	2л. води – ш
и	
н	3л. води
а	
м	1л. води – ме
н	
о	2л. води – те
ж	
и	3л. вод – ат
н	
а	

е-група

е	1л. веза – м
д	
н	2л. везе – ш
и	
н	3л. везе
а	
м	1л. везе – ме
н	
о	2л. везе – те
ж	
и	3л. вез – ат
н	
а	

Сегашно време се образува со додавање наставки (кои ги воочи на табелите) на основната самогласка на глаголот.

Забележа дека во трето лице еднина нема наставки, обележани се само самогласките а, и, е. Тоа се глаголски групи.

Според тие завршоци, глаголите можат да припаѓаат на една од трите групи: а-група (игра, бара), и-група (свири, мисли) и е-група (сее, зрее).

□ Забелешка

Сегашно време образуваат **несвршените глаголи**. А **свршените глаголи** во сегашно време се јавуваат со зборовите **да, ако, нека** (да играм, ако учиш, нека трчае).

□ Научи повеќе

Покрај основното значење сегашното време има и **други значења**:

- а) Утре тргнуваме на пат за Малта. (**идност**)
- б) Нејзиното прво место ги изненадува присатните. (**минатост**)
- в) Секоја сабота вежбаам аеробик. (**повторливост**)

□ Осознај

Глаголот сум е несвршен глагол. И тој има форми за сегашно време:

1л. (јас) сум		1л. (ние) сме
2л. (ти) си	← еднина	2л. (вие) сте ← множина
3л. (тој) е		3л. (тие) се

□ Вежби:

- Менувај ги по лица глаголите **бере, има и седи** во сегашно време.
 - Во која група спаѓаат глаголите во речениците:
 - 1. Сè така лежам, гледам низ прозорецот и чекам.
 - 2. Се слушаше реката во близината и се упативме таму.
 - 3. Разговараа гласно за да ги разбудуваат заспаните.
 - Трансформирај ги (промени ги) глаголите во речениците во сегашно време.
 - 1. Вообичаено, спиев околу три часа.
 - 2. Денес трчавме побрзо отколку вчера.
 - 3. Сонцето излегува од зад високите планини.
 - 4. Децата јадеа по две јаболка секое попладне.
 - 5. Учењето се одвиваше во читалната на библиотеката.
-

МИНАТО ОПРЕДЕЛЕНО НЕСВРШЕНО ВРЕМЕ И МИНАТО ОПРЕДЕЛЕНО СВРШЕНО ВРЕМЕ

□ Присети се

- Од што **се** составени простите глаголски форми?
- Кој глагол е **свршен**, а кој е **несвршен** во речениците:
Археолозите пронајдоа стари монети од 14 век.
Научниците истражуваа лек за страшниот вирус.

□ Согледај и заклучи

Прочитај ги речениците согледувајќи го **траењето** на дејството и **присуството на говорителот**.

Потоа **разгледај** ги табелите и **воочи ги наставките** со кои се образуваат овие две глаголски времиња.

Тој **даваше** помош секому.

е д н и н а	1л. дава в
	2л. дава ше
	3л. дава ше
м н о ж и н а	1л. дава вме
	2л. дава вте
	3л. дава а

минато определено
несвршено време

Тој **даде** помош секому.

е д н и н а	1л. дад ов
	2л. дад е
	3л. дад е
м н о ж и н а	1л. дад овме
	2л. дад овте
	3л. дад оа

минато определено
свршено време

Дејството во првата реченица **се случува во траење**, а говорителот бил присутен. Тоа е основното значење на **минато определено несвршено време**. Се образува од **несвршени глаголи**.

Дејството во втората реченица **се извршило во минатото**, во присуство на говорителот. Тоа е основното значење на **минато определено свршено време**. Се образува од **свршени глаголи**.

Наставките со кои се образуваат овие глаголски времиња ги согледа од двете табели.

□ Научи повеќе

Минато определено несвршено време може да има и други значења:

- а) Ако ја дешае повеќе, не ќе ослабеше толку. (услов)
- б) Доаѓаше попладне, спиеше малку и пак си одеше. (повторливост)

И минато определено свршено време има и други значења:

- а) Побрзо трчајте зашто ве **престигнаа** гостите. (идност)
- б) Извојувате ли победа, наградите ќе бидат големи. (услов)

□ Вежби:

- Пронајди ги глаголите во минато определено несвршено и свршено време.

„Не помина долго време, почна и првиот дожд, плусна. Како од кабел да пиеше небото – знаевме, така е секогаш кога си оди летото. Таа прашина, таа жештина сега беше претворена во страшна бура. Тате сè до изутрина не се помрдна од местото под тремот. Седеше на едно дрвеште и пак го полнеше лулето со својот скастрен прст. Сè тоа го работеше полска и темно, со невесело лице, изгледаше во тие ноќни часови како сè да се смалило од него.“

(„Духови во куќата“ од Ж. Чинго)

- Менувај ги глаголите по лица во минато определено несвршено време: замислува, чекори, црта, вежба и излегува.
 - Менувај ги глаголите по лица во минато определено свршено време: замисли, зачекори, нацрта, извежба и излезе.
 - Глаголите во речениците се во минато определено несвршено време. Трансформирај ги (промени ги) во минато определено свршено време.
 1. Тие трчаа во долината за да факаат скакулци.
 2. Дејан учеше за тестот и не се плашеше од него.
 3. Вие јадеате од специјалитетот и од него ве боли стомак.
-

ЗАПОВЕДЕН НАЧИН (ИМПЕРАТИВ)

□ *Согледај, размисли и заклучи*

Од речениците и шемите кои следуваат ќе ги согледаш: значењето на заповедниот начин, директната и индиректната заповед и како се образуваат.

Забавувај се внимателно!

Оди побавно!

Забавувајте се внимателно!

Одете побавно!

Заповедниот начин искажува заповед во директен дијалог со соговорникот.

а-група

и-група

е-група

еднина			еднина			еднина		
еднина	множина		еднина	множина		еднина	множина	
1л. /	да играме		1л. /	да молчиме		1л. /	да јадеме	
2л. играј	играјте		2л. молчи	молчете		2л. јади	јадете	
3л. нека игра да	нека играат да		3л. нека молчи да	нека молчат да		3л. нека јаде да	нека јадат да	

Согледуваш дека директна заповед искажуваат формите за второ лице, еднина и множина.

Од табелите забележа дека формите за директна заповед (второ лице еднина и множина) се разликуваат во наставките во зависност од глаголската група на која припаѓа глаголот.

Глаголите од а-група и глаголите од и-група и е-група, чиј општ дел завршува на самогласка, директна заповед образуваат со наставките -ји -јте (гледа, брои, па е: гледај! гледајте, број! бројте, пеј! пејте).

Глаголите од *и-група* и *е-група*, чиј општ дел завршува на согласка, директна заповед образуваат со наставките *-и* и *-ете* (оди, сече: оди / одете, сечи / сечете).

Во трето лице еднина и множина, како и во прво лице множина, конструкциите со честичките **да** и **нека** се со значење на **индиректна заповед** (нека игра, да игра, да играме, нека играат, да играат).

□ *Согледај*

Од речениците, ќе забележиш како се образуваат одречните форми на заповедниот начин.

Не јади брзо.

Немој да јадеш брзо.

Немојте да јадете брзо.

Одречните форми на заповедниот начин се образуваат со **не** пред глаголот или со **немој / немојте** и **да** – конструкција.

□ *Научи повеќе*

Со заповедните форми може да се изразува и:

- а) **минатост** (Правеше поучи малку и спиј со часови.)
- б) **услов** (Прости му и ќе биде сè добро.)

□ *Вежби:*

- Пронајди ги формите на заповедниот начин во извадокот.

„Натпреварот во знаење се одржуваше во салата. Тоа беше квиз за знаењата по географија. Натпреварувачите од нашето училиште имаа поддршка од сите нас. Се слушаа извици:

– Ајде, да победите! Сакаме победа!

Противничките натпреварувачи некако беа потивки, а малкуте нивни навивачи велеа:

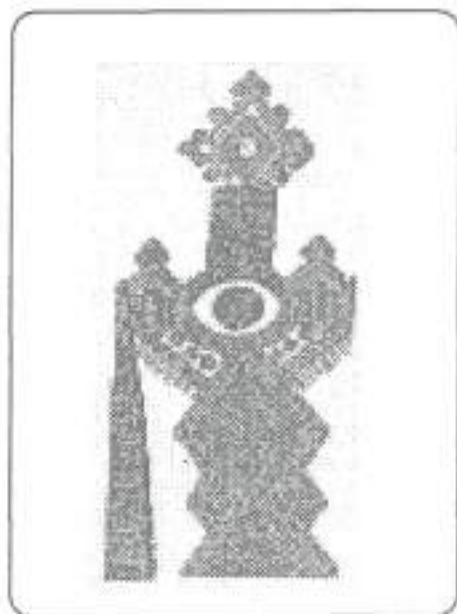
– Не плашете се! Подобри сме! Знајте дека сме со вас!
Учесниците беа навистина добро подготвени. Резултатите
течеа нерешено. Си велев, нека победат оние кои се поподготвени,
а длабоко во себе навивав за моето училиште."

(од училишниот печат)

- Менувај ги глаголите **стои, црта и сее** по лица во заповеден начин.

- Трансформирај ги (претвори ги) глаголите во речениците во заповеден начин.

Истрчаа сите на патеката, исполнети со надеж за победа.
Децата забрзано се подготвија за натпреварот во пливање.
Родителите редовно одеа на родителскиот состанок.
Децата ја наместија масата за семејниот ручек.
Соседите ги чистеа патеките и тревниците околу зградата.

СЛОЖЕНИ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ МИНАТО НЕОПРЕДЕЛЕНО СВРШЕНО И НЕСВРШЕНО ВРЕМЕ

□ Присети се

- Кои се **формите** на глаголот **сум** во сегашно време?
- **Пронајди ги** во извадокот простите и сложените глаголки форми.

„Гостите беа дошле кога стасав и се втурнав низ врата. Се извинив што доцнам и се поздравив со нив. Бев присутен додека разговараа за моето идно школување. Мене не ме прашаа ништо. Се зачудив зошто беа загрижени и дискутираа за нешто што треба да биде мој избор.“

(од ученички состав)

□ Размисли и заклучи

Од речениците кои следат, **воочи го основното значење** на минато неопределено свршено и несвршено време.

Вие **сте говореле** за тоа повеќепати.

Никогаш **не сум прашувал** за твоите проблеми.

Основното значење на ова време е да изрази минати дејства без определување на моментот на одвивањето на дејството.

Во македонскиот јазик формите на ова време се употребуваат за **прекажување на дејството** (првата реченица) или за **директно искажување на дејството** (втората реченица).

□ Согледај

Од табелите можеш да согледаш како се образуваат формите на ова време.

несвршен глагол

еднина		множина
1л.	сум цртал	сме цртале
2л.	си цртал	сте цртале
3л.	цртал	цртале

свршен глагол

еднина		множина
1л.	сум нацртал	сме нацртале
2л.	си нацртал	сте нацртале
3л.	нацртал	нацртале

Формите на минато неопределено време се образуваат со помошниот глагол *сум* во сегашно време и *л-формата* од глаголот (свршен или несвршен).

Согледуваш дека според структурата тоа е сложена глаголка форма.

Исто така, воочи дека во трето лице еднина и множина не се употребува помошниот глагол *сум*.

□ Научи повеќе

Освен основното значење, минато неопределено време има и други значења:

- а) **заповед** (Немој да си излегол надвор!)
- б) **идност** (Ќе сме шетале покрај езерото.)
- в) **претпоставка** (Веројатно сте забележале виножито над езерото.)

□ Вежби:

- Во извадокот пронајди ги формите на минато неопределено време:

„Иако Куклино имало седумдесет и шест куќи, речиси сите полегнати до самото подножје на планинската црногорица, само четириесет и тројца домаќини, оние што биле тешкораки и тврдоглави, урнале дел северни карпи, ги раздробиле и подигнале свои воденици. Потоа пресметале колку што умееле и биле задоволни – суви, ковчести, долгозаби, повеќето од половината со руси бради: во мракот на зидиштата, освен воденичките камења што ги немале, можеле да се згрчат двајца...“

(„Тврдоглави“ од С. Јаневски)

- Именувај ги глаголите **пишува** и **напиша** во минато неопределено време.
 - Состави по две реченици во кои минато неопределено време ќе ги има значењата: заповед, идност и претпоставка.
-

ИДНО ВРЕМЕ

□ Присети се

- Од кои елементи се составени **простите** и **сложените** глаголски форми?
- Кои глаголи во речениците се **свршени**, а кои **несвршени**?
Вчеравечер заврна дожд, кој не престануваше цела ноќ.
Секојдневно трчаше по кејот и ослабна постално.

□ Размисли и заклучи

Размисли за времето кое е изразено со глаголите во речениците:

Оваа година нашиот тим ќе го освои првото место.

Од оваа недела ќе јадеме само еколошки произведена храна.

*Глаголите во речениците се употребени во **идно време**. Со ова време се искажуваат дејства кои се очекува да се вршат или извршат по моментот на зборувањето.*

□ Спореди и согледај

Од табелите со промените на глаголите по лица во идно време, **воочи** како се образува ова време и од кои глаголи.

еднина			множина		
1л.	ќе јадам	ќе јадеме	1л.	ќе изедам	ќе изедеме
2л.	ќе јадеш	ќе јадете	2л.	ќе изедеш	ќе изедете
3л.	ќе јаде	ќе јадат	3л.	ќе изде	ќе издат

Идно време се образува со **честичката ќе** и формите за **сегашно време** од глаголот (**несвршен** или **свршен**).

□ Размисли и согледај

Од речениците кои следат **ќе согледаш** како се образуваат одречните форми на идното време.

Утре **не ќе учествува** во трката поради болест.

Не ќе одите на одмор без наше одобрение.

Значи, **одречните форми** на идното време се образуваат со честичката **не** пред идното време.

□ Научи повеќе

Формите за идно време можат да имаат и **други значења**:

а) Дојдов подоцна и што ќе видам: сите заминале. (**минатост**)

б) Денес ќе учиме подолго време! (**заповед**)

в) Ќе дојдат, ќе се одморат малку и ќе се вратат на нивата. (**повторливост**)

□ Вежби:

- Зошто идно време е **сложена глаголска форма**?
- Направи промени по лица на глаголите **излезе** и **сече** во идно време.
- Пронајди ги глаголските форми на идното време во извадокот:

„– Што ќе ти донесе тебе, Томе, татко ти?

– Што ќе најде – сè ќе остави...

– Но, што мислиш ти, така...

– Топка. Од оние, големите. Ама ќе играм! А ти што сакаш?

– Мене музика, јас му пишав.

– Ти не си момиче, та музика!

– Ако, сакам да знам да свирам.

– Ајде учи се летово, па на школо ќе свириме.“

(„Туѓоземјанин“ од С. Дракул)

МОЖЕН НАЧИН (ПОТЕНЦИЈАЛ)

□ Обиди се да заклучиш

Какви дејства се изразени во речениците?

- а) Утре Никола би дошол кај вас ако дозволите.
- б) Кога би престанал дождот, можеби би дошле.
- в) Ние би сакале да дојдеме кај вас.

*Во речениците сретнуваш **можен начин**. Со него се изразува претполагано, можно и посакувано дејство.*

□ Спореди и согледај

Од табелите ќе ги согледаш формите на можниот начин и видо-вите глаголи од кои се образува.

еднина

(јас) би зборувал, -ла, -ло
(ти) би зборувал, -ла, -ло
(тој) би зборувал, -ла, -ло

еднина

(јас) би прозборел, -ла, -ло
(ти) би прозборел, -ла, -ло
(тој) би прозборел, -ла, -ло

множина

(ние, вие, тие) би зборувале

множина

(ние, вие, тие) би прозбореле

Можниот начин се образува со честичката **би** и глаголската **л-форма** од глаголот (свршен или несвршен).

Забележуваш дека за сите три лица има по една форма во еднина и множина. А лицето ќе го откриваш според заменката.

Не е правилна употребата на можниот начин со сврзникот (за) да.

Правилно: Тој дојде за да вежбале математика.

Неправилно: Тој дојде за да би вежбале математика.

□ Вежби:

- Исказниот начин во речениците претвори го во можен начин.

1. Дедо ќе дојде утре. (Дедо би дошол утре.)
2. Ластовичките летаа слободно.
3. Петре пее прекрасна песна од дамнешни времиња.
4. Децата берат јагоди во шумата.
5. Професорот зборува со разбирање за проблемите.

- Заповедниот начин во речениците претвори го во можен начин.

1. Мамо, дојди денес на училиште. (Мама би дошла денес на училиште.)
2. Седнете и учете повеќе за писмената.
3. Излезете и одете во салата за да вежбате.
4. Билјана, зборувај повеќе за твоите проблеми.
5. Донесете материјали да ја довршиме макетата.

- Пронајди ги формите на можниот начин во извадокот.

„Свртени сме кон него и гледаме во него; и тој гледа во нас, мествјќи го погледот од првиот до последниот. Не престанувајќи да чекори: кога би знаел, кога само би знаел, или барем би претчувствувал, што го чека, што конечно неизбежно го очекува, тој би се фрлил на некого од нас, би можел да се фрли без голем напор...”

(„Под усвитеност“ од Д. Солев)

ГЛАГОЛСКИ КОНСТРУКЦИИ СО СУМ И ИМА

□ Присети се

- Кои глаголи во речениците се **преодни**, а кои се **непреодни**?
Ученикот стана и бавно се упати кон таблата.
Тој стана виден научник и професорот се гордее со тоа.

□ Согледај и заклучи

Од речениците кои следуваат **ќе ги согледаш сум-конструкциите**.

Јас сум присутен секојдневно.	Јас ќе бев присутен секојдневно.
Јас бев присутен секојдневно.	Јас ќе сум присутен секојдневно.
Јас сум бил присутен секојдневно.	Јас би бил присутен секојдневно.
Јас ќе сум присутен секојдневно.	

Под сум-конструкциите се подразбираат сложените форми со сум и глаголка придавка од преодни и непреодни глаголи.

Најчесто се употребуваат **првите две конструкции**:

Јас **сум среќен** што престојував кај вас.

Бев **задоволен** од резултатите на тестот.

□ Согледај и заклучи

Од табелите **согледај ги** конструкциите кои се нарекуваат **има-конструкции**. Воочи од кои елементи се составени овие конструкции.

имам гледано
имав гледано
сум имал гледано
ќе имам гледано

ќе имав гледано
ќе сум имал гледано
би имал гледано

*Има конструкции се сложени глаголски форми од помошниот глагол **има / нема** и глаголска придавка од среден род.*

Најчесто се употребуваат **првите две конструкции**.

Веројатно **имам учено** само не можам да се сетам.

Немав слушано за однесувањето на актерот.

□ Научи повеќе

Значењето на има-конструкциите се блиски со значењето на сложените форми со **сум, ќе, би** (за кои претходно учеше).

Имам верувано во твоите приказни. (Сум верувал во твоите приказни.)

Немав слушано за нивниот успех. (Не бев слушала за нивниот успех.)

□ Вежби:

- Претвори ги нагласените глаголи во **има-конструкции**.

Јас **сум дошол** за да ве видам. (Јас имав дојдено за да ве видам.)

Ќе видиме дали **оздравеле**.

Објаснијте што **сме учеле**.

Секогаш кажуваа зошто **бегaa**.

Не кажав дека **не сум јадел**.

- Претвори ги нагласените глаголи во **сум-конструкции**.

Ќе напишев состав за пејзажот. (Ќе бев напишал состав за пејзажот.)

Тој **ќе** се возбуди од ненадејната средба.

Ќе присуствуваме на забавата ако **не** викнете.

Секогаш со задоволство **сум јадел** колач со јагоди.

Младите луѓе **ќе** бараат повеќе забава по часовите.

- Состави по пет реченици со има-конструкции и со сум-конструкции.
-

ПРИЛОЗИ

□ Размисли и заклучи

Согледај со кои зборови одат нагласените зборови во речениците.
По што ги **определуваат** (објаснуваат) тие зборови?

Учениците вредно учеа. Татко ми многу работи. Јас утре ќе учам.

*Прилозите најчесто одат со глаголите и ги определуваат по некој признак. Тие се **полнозначни** зборови.*

□ Согледај и заклучи

Обиди се да ја **согледаш** поделбата на прилозите според нивното значење.

Верувај ми дека тие ќе се извинат **денес**.

Не сум навикната да имам гужва **дома**.

Овој човек **брзо** се налутува.

Мислам дека **доволно** учев математика.

Според значењето, прилозите се делат на групи:

а) **прилози за место**: лево, десно, горе, долу, ваму, таму, каде, надвор, дома, далеку, близу, некаде, никаде и др.

б) **прилози за време**: вчера, денес, веднаш, одамна, кога, после, сега, утре, некогаш, секогаш и др.

в) **прилози за начин**: брзо, бавно, вака, така, како, некако, лошо, поинаку, полека, храбро, смело и др.

г) **прилози за количество и степен**: малку, одвај, двојно, веќе, уште, доволно, многу, неколку, колку, повеќе и др.

□ Подготви се за учење

● Прилозите во македонскиот јазик се образуваат од **именки, придавки, глаголи**, а поретко се образуваат и од **броеви, заменки, прилози и предлози**.

Прилози од именки: зима, дење, ноќе, патем, горе, долу, среде...

Прилози од предлог и именка: навреме, сосила, надвор, навидум, довека...

Прилози од придавки (најмногубројни се): убаво, малку, упорно, храбро...

Прилози од броеви: двојно, тројно, петпати, стопати, двократно...

Прилози од заменки: кога, сега, тогаш, никогаш, негде, никаде, никако...

Прилози од глаголи: гледајќи, одејќи, зборувајќи, трчана, молчешкум...

□ Забелешка

Прилозите се неменливи зборови. Но, некои прилози можат да се степенуваат (добар – подобар – најдобар).

□ Вежби:

- Пронајди ги прилозите во извадокот и определи во кои групи спаѓаат.

„Но, ако моите алишта ме служеа таа година доста добро, чевлите ме изневерија, баш во првата пролет, која се погоди врнежлива. Гонот се излижа, се скина, и дупката на десниот чевал особено брзо се ширеше. Моја кривица беше што не се јавив веднаш кај воспитачот, та барем да ми се поправи чевелот. Така, во колебање дали да му речам или не, помина можеби еден месец.“

(„Чевли“ од Б. Конески)

- Состави по една реченица со прилозите: наскоро, никако, таму, двократно, храбро, напладне, ноќе.
- Степенувај ги придавките во двата степенa: малку, брзо, херојски, лошо, полека, многу.

ПРЕДЛОЗИ

□ Размисли, спореди и заклучи

Согледај која е функцијата на нагласените зборови во речениците.

Не знам дали е **пред** мавање или или **по** него.

Одеднаш го чувствувам мирисот **на** земјата.

Кога тој го допре **со** прстот, перјето почна да паѓа.

(„Огнените снегови“ од Стале Попов)

Прилозите искажуваат различни односи во речениците. Тие се неменливи зборови.

□ Подготви се за учење

● Своеето конкретно значење предлозите го добиваат во спој со полнозначните зборови:

а) Песокот паѓаше **над** нив. (просторно значење)

б) Пееше кога нишанеше **со** жилата. (средство)

в) Ќе играме **на** шега – вели Перо. (начинско значење)

г) Не знам дали е **пред** одење. (временско значење)

д) Беше почеток **на** пролетта и беше тихо. (присвојно значење)

● Според составот предлозите се поднесени на:

прости: в, во, на, за, до, со, низ, пред, зад, по, крај, меѓу и др.

и **сложени:** заради, поради, откај, накај, помеѓу, наспроти, покрај и др.

□ Научи повеќе

Предлогот **на** се изделува со голем број значења:

а) Ќе дојдеме **на** лето. (временско)

б) Одам редовно **на** вежбање. (целно)

в) Книгава е **на** Јован. (присвојно)

г) Пишувај **на** табла. (просторно)

Забелешка

Прилозите **ширум** и **после** не треба да се употребуваат како предлози.

Погрешно: Ти си после мене.

Ширум сета наша земја.

Правилно: Ти си по мене.

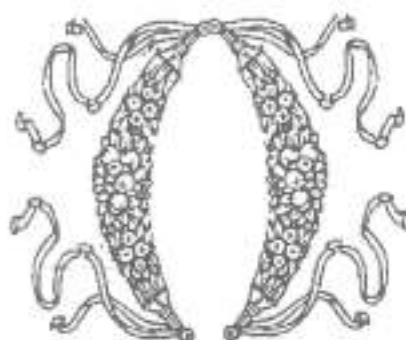
По сета наша земја.

Вежби:

● Со какво значење се предлозите во речениците:

1. Болничарката не стоеше над него.
2. Во исто време се раздвижи другиот до него.
3. Мануш се присети со тага.
4. Фесот на капата беше на Гоцета.
5. Отидовме во селото во посета на роднините.
6. Се наоѓаше помеѓу двете планини.
7. Се движеше бавно накај градот.

● Во текст од учебникот пронајди ги предлозите и определи во кој вид спаѓаат.

АЗБУЧНИК

А

Антитеза – спротивност во значењето на два поими

Антиунијат – против сојуз

Апокрифи – текстови со библиска содржина кои црквата не ги признава поради вметнувањето на реалистични елементи. Го откриваат сомневањето на човекот во христијанското учење за настанокот на човекот и светот

Апстрактно – замислено, нешто што е замислено дека постои

Арс поетика – поетска програма, програмска песна

Асимилација – прилагодување, изедначување

Атрибут – придавка, важна карактеристика на нешто

Афирмација – уверување, потврдување

Афтохтоност – самобитност

Б

Бит – обележја на еден народ: обичи, фолклор

Беседа – приказна

Бискуп – црковно лице

Брошура – книга со актуелни дневни теми

Бескрупулозни – без совест, аморалин

В

Визија – навестување на она што ќе се случи во иднина

Виталност – животна сила, способност за живот

Визуелни – претстави добиени преку сетилата за вид

Г

Глаголица – првата словенска азбука создадена од Кирил во 863 г.

Д

Дидактика – наука за уредувањето и спроведувањето на наставата, наука за наставните методи

Денационализација – однародување, негирање на националната самобитност

Доминација – владеење, надмоќ

Дигресија – отстапка, оддалечување од главната тема, тек на говорението, раскажувањето

Е

Еволуција – развој на подоро

Елементарно – основно, првично

Етнолог или етнограф – оној што се занимава со проучување на начинот на живот и обичите на еден народ

Етика – наука за моралот (што е добро а што не, што треба да биде, а што не)

Естетика – наука за убавото, наука за смислата за уметноста и уметничкиот вкус

Експресија – израз, изразување

Егзистенција – живеење, живот

Еманципација – ослободување од ропство, потчинетост

Ентитет – суштина

Емоционалност – чувствителност, возбуда

Елегија – песна во која поетот ги искажува своите чувства, посебно тивка тага и болка поради тоа што со светот сè е минливо

Експлоатација – искористување на туѓа работна сила

Ж

Жанр – литературно-теоретски поим кој се употребува при класификација на литературните (уметничките) текстови

И

Идентитет – потполно ист кој има исто значење целосна еднаквост, изедначување; збир на особини што ја карактеризираат една личност или еден предмет

Индивидуален – личен, субјективен

Идиференцијација – разликување, правење разлика

Интелектуалец – образован човек

Импозантен – значаен, величествен

Иманентен – важен, неделив

Интерпретатор – толкувач, претставувач
 Индиферентни – рамнодушни, незаинтересирани
 Интима – внатрешен, душевен живот на човекот, скриена мисла или желба
 Имагинација – замисла, нешто замислено што реално не постои
 Илузија – нешто што постои само во фантазијата, замислено кое реално не постои

К

Комплексна – сложена
 Кауза – причина, повод
 Кантилена – куса песна
 Канон – правило
 Капитален – основен, многу значаен
 Компромис – спогодба, договор
 Колоритен – вешто обоен, разнобоен
 Концизен – збиен, прегледен, краток, јасен
 Компаративна – споредбена

Л

Легенда – измислена приказна за животот на светците. Задолжително се чита при изведба на службите.

М

Метафора – збор со преносно значење по асоцијативен пат
 Метрика – наука за стиховите, прозоодија, стихови и строфи
 Меланхолично – тажен, чувствителен, потиштен
 Митологија – име за многубожечките религии, учење за богови и херои
 Мистицизам – таинствено, необјасливо, верување дека човекот може да се соедини со бог
 Монах – калуѓер, оној кој живее сам
 Морал – збир на обичи кој допринесуваат за убав и хармоничен живот во една заедница

Н

Носталгија – тага по татковината родниот крај, тага по нешто што порано ни било драго и блиско

Нихилизам – негирање на сите вредности и настојување за нивно отфрлање и градење на нови
Нарација – раскажување

П

Просвета – образование
Полемика – расправа
Прирачник – потсетник, упатство
Паганство – многубоштво, верување во повеќе богови
Прогресивна – напредна
Педагошки – кој се однесува на правилно воспитување на личноста
Поетика – наука за поезијата, теорија на литературата
Патетика – изразена емоционалност страдање, занес
Панихида – помен за мирна душа на мртвите
Пасивен – оној кој не дејствува, само набљудува, а не учествува лично
Песимист – човек кој светот го гледа само по своите негативности, од лоша страна
Пансловизам – идеја за обединување на сите словенски народи
Публицистика – весник во кој се објавуваат текстови со актуелни теми кои влијаат врз јавното мислење

Р

Рефлексивен – мисловна поезија во која поетот ги искажува своите мисли и чувства
Рационална – способност за мислење, мисловност
Резигнација – помирување со судбината, т.е. со она што е неизбежно, судбинско

С

Схоластика – средновековна филозофија која вели дека религиозните вистини се нужни вистини на разумот и непроменливи
Сугестивен – влијателен, влијае на другите
Стоицизам – непоколебливост, убеденост во правилност на она што се работи
Словенофил – приврзаник на идејата за обединување на словенските народи

Сетило – чувство

Синтеза – составување на повеќе делови во целина

Синоним – збор кој е различен по форма, а има исто значење со друг збор

Т

Тропи – стилски фигури

Топоним – географски поим

Турцизми – зборови од турско потекло

Традиционално – негување на народните обичаи, навики, верувања

Тензија – напрегната состојба, атмосфера

У

Утопија – замислена желба која не може да се оствари

Ф

Фанатичен – екстремно упорен

Фанариоти – грчки свештеници

Х

Хагиографија – биографија на црковни лица, свештеници, аскети

Халуцинација – привидување, напрегната психичка состојба

Хедонизам – уживање во животните задоволства

Хуманизам – човечност

Хиерархија – редослед

СОДРЖИНА

ЛИТЕРАТУРА

Просветителството во Македонија	7
Јоаким Крчоски	10
Кирил Пејчиновиќ	14
Теодосиј Синаитски	18
Романтизмот и Преродбата во Македонија	23
Јордан Хаџи Константинов – Џинот	25
Димитар Миладинов	29
Константин Миладинов	33
Рајко Жинзифов	42
Григор Прличев	52
Кузман Шапкарев	62
Марко Цепенков	64

ЈАЗИК

Морфологија и морфосинтакса	71
Зборовни групи и подгрупи	74
Именки	77
Функциите на именките во реченицата	80
Придавки	82
Броеви	85
Заменки	88
Глаголи	91
Образување на глаголите и глаголските форми	94
Глаголска л-форма	96
Глаголска придавка	97
Глаголска именка	98
Глаголски прилог	99
Прости глаголски форми	101
Сегашно време	101
Минато определено несвршено време	103
Минато определено свршено време	103
Заповеден начин	105
Сложени глаголски форми	108
Идно време	110
Можен начин	112
Глаголски конструкции со сум и има	114
Прилози	116
Предлози	118
Азбучник	120

CIP - Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

811.163.3 (075.3)

821.163.3 (075.3)

НИКОЛОВСКА, Нада

Македонски јазик и македонска литература : за II година за
паралелки со албански и турски наставен јазик / Нада Николовска,
Валентина Муцунска – Палевска. – Скопје : Македонска искра,
2002. – 128 стр. : илустр. ; 24 см. –
(Едисија Учебници)

ISBN 9989-631-57-2

1. Муцунска – Палевска, Валентина

I. Палевска, Валентина Муцунска – види Муцунска – Палевска, Валентина

COBISS - ID 50025738

Издавач "МАКЕДОНСКА ИСКРА" - Скопје

Бул. "Коцо Рацин" 10/4

Тел + 389 2 60 90 230

НАДА НИКОЛОВСКА
ВАЛЕНТИНА МУЦУНСКА – ПАЛЕВСКА

**МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК И
МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА**

за II година за паралелки
со албански и турски наставен јазик

За издавачот:
ДРАГАН ПОПОВСКИ

Главен и одговорен уредник:
СЛАВЕ НИКОЛОВСКИ – КАТИН

Уредник:
МАРЈАН ПОПОВСКИ

Лектура и коректура:
ЕЛЕНА ТОШЕВА

Ликовно – графичко обликување
и компјутерска обработка:
ДАНИЕЛА ПАНЧЕВСКА

Фотолити:
"МАГНАСКЕН" – СКОПЈЕ

Печат:
"Офсет-Ацо" Скопје

